

શ્રી યશાવજયંતી

જૈન ગ્રંથમાળા

દાદાસાહેબ, ભાવનગર.

ફોન : ૦૨૭૮-૨૪૨૫૩૨૨

૩૦૦૪૮૪૬

લલિતસૂરીશ્વરજી જૈન ગ્રંથમાલાયા:
નવમ-પુષ્પમ્.

ચૈતન્યવાદ

આખ્યાતા :

પૂજ્યપાદ વ્યાખ્યાનવાચસ્પતિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્
વિજયલલિતસૂરીશ્વરજીમહારાજના પદ્મપ્રભાવક
આચાર્ય શ્રીમદ્ વિજયલક્ષ્મણસૂરીશ્વરજી
મહારાજ.

પ્રકાશક :

કે. એમ. હીમતલાલ-કોલ્હાપુરવાળા
તરફથી ભેટ

પ્રત ૧૦૦૦]

પ્રથમાવૃત્તિ

[વિ. સં. ૨૦૦૮

ઐતન્યવાદ.

ગીતાર્થ કોણ ?

પૂર્વકાળની આ વાત છે. એક નગરીમાં એક આચાર્ય મહારાજ પધાર્યા. તેમનું જ્ઞાન અગાધ હતું. શરીરે જોરદાર હતા. હંમેશાં શિષ્યોને અપ્રમત્તપણે વાંચના આપતા હતા. ટેકા માટે પાછળ પાટિયાનો પણ ઉપયોગ નહોતા કરતા.

એ જ નગરીમાં થોડા વખત પછી બીજા આચાર્ય મહારાજ પધાર્યા, જેઓ ઉત્સર્ગ-અપવાદના જાણુ હતા, જબ્બર વિદ્વાન હતા. તેઓ પણ શિષ્યોને અવિરત વાંચના આપતા હતા, પણ શરીરે બહુ જોરદાર નહોતા જેથી પાછળ ટેકા માટે પાટિયાદિનો ઉપયોગ કરતા હતા.

જેઓ શરીરે જોરદાર હતા, ટેકા માટે પાટિયાદિનો પણ ઉપયોગ નહોતા કરતા એ સમર્થ આચાર્યદેવને એક શ્રાવક પૂછ્યું: ‘ગુરુદેવ ! આપ તો પાટિયાદિનો ઉપયોગ નથી કરતા, બીજા આચાર્ય તો કરે છે.’ તરત આચાર્ય મહારાજે જણાવ્યું: ‘ભાઈ એ શરીરે કમજોર છે. પાટિયાદિનો ઉપયોગ કરે એમાં જરાય વાંધો નથી. હું તો શરીરે જોરદાર છું એટલે મને કંઈ એની જરૂર નથી.’

પોતાનો ઉત્કર્ષ બતાવા ખાતર એમ પણ કહી શકતે—અરે ! એ આચાર્ય તો શિથિલ છે, આવા છે, તેવા છે; પણ એમ બીજા આચાર્યની નિંદા ન કરતા એ આચાર્ય કરે છે તે પણ બરાબર છે, હું કરું છું તે પણ બરાબર છે. આ આચાર્યશ્રીના કથનનો સામા માણસ પર કેવો અજબ પ્રભાવ પડે એ વિચારી લેજો.

માટે જ શાસ્ત્રકારો આવા આચાર્યને ગીતાર્થ કહે છે. બીજાને યેન-કેન ઉતારી પાડવાની વૃત્તિ એ અધમવૃત્ત છે. બસ જે છે તે અમે જ છીએ; બીજામાં તો કંઈ નથી. આ આવા છે, તે તેવા છે.

આવા અગીતાર્થો પોતાનો ઉત્કર્ષ બતાવી બીજાને ઉતારી પાડી શાસનને છિન્નભિન્ન કરી નાંખે છે !

‘શ્રીકીર્તિ’

સ્થળ-ભુલેશ્વર લાલબાગજૈન, ઉપાશ્રયનો વિશાળ હોલ [મુંબઈ]

સમય-વિ. સં. ૨૦૦૬ પોસ્ટ વદ ૧૨ રવિવાર, સવારના નવ, તા. ૧૫-૧-૨૦

વ્યાખ્યાતા-પૂજ્યપદ્મ પરમ શાસનપ્રભાવક બા. વા. આચાર્યદેવ શ્રીમદ્
વિજયલક્ષ્મિસૂરીશ્વરજી મહારાજના પટ્ટાલંકાર સમર્થ વિદ્વાન્ પૂ. પા. આચાર્યદેવ
શ્રીમદ્ વિજયલક્ષ્મિસૂરીશ્વરજી મહારાજ.

ભૂમિકાકાર-વિદ્વાન્ મુનિરાજ શ્રી કીર્તિવિજયજી મહારાજ.

વિષય-‘ ચૈતન્યવાદ ’

ચૈતન્યવાદ

પૂ. મુનિરાજ શ્રી કીર્તિવિજયજી મ.ની. ભૂમિકા

આત્મવાદ ભૂલાતો જાય છે

પ્રિય સન્નજનો ! આજવા બહાર વ્યાખ્યાનનો વિષય ‘ ચૈતન્ય-
વાદ ’ રાખવામાં આવ્યો છે. ચૈતન્યવાદ એટલે આત્મવાદ યાને
આત્માની વિચારણા. આપણો આ આર્ય દેશ એ ધર્મપ્રધાન
દેશ છે, ધર્મને માનનારો છે, આત્માને માનનારો છે; પણ
અત્યારે આપણને એથી ઉલટું જ જોવા મળશે. આજે ભૌતિક
વાદ-જડવાદ ડગલે ને પગલે-કૂદકે ને ભૂટકે જ્યાં આગળ
સધી રહ્યો હોય ત્યાં આત્માની વિચારણા ક્યાંથી સૂઝે ? પ્રાચીન-
પદાર્થોના વિકાસમાં-જડ-મુદ્દગલત્તા વિકાસમાં આજનો માનવી

પોતાના પ્રાણ પાથરી રહ્યો છે—આવા કપરા કાળમાં આત્માની વિચારણા કરનારા કેટલા ? આજે આ દેશમાંથી આત્માની વિચારણા ભૂલાઈ રહી છે. આ આર્ય દેશમાં, અનાર્ય દેશની છાયા ખૂબ જ પ્રસરી ચૂકી છે. પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિએ આર્ય સંસ્કૃતિને ભારે ધક્કો પહોંચાડ્યો છે. કેવળ જડવાદની પાછળ દુનિયા ઘેલી બની છે. જડવાદમાં જડ જેવા બનેલા આત્માઓ પરિણામે આત્માને અધોગતિના પંથે ઘસડી રહ્યા છે.

માત્ર ચાર્વાકે દર્શનવાળા જ આત્માને માનતા નથી.

આત્માને કોઈએ બનાવ્યો નથી તેમજ આત્માનો કદીય નાશ થવાનો છે એમ પણ નથી, અનંત ભૂતકાળ વહી ગયો અને અનંત લવિષ્યકાળ આવશે પરંતુ આત્મા ભૂતકાળમાં પણ હોતો, વર્તમાનમાં છે અને લવિષ્યમાં પણ રહેશે. આત્મા એ અમર છે. અનાર્યો આત્માને માનતા નથી. આ દેશના તમામ દર્શનકારો આત્માના અસ્તિત્વને સ્વીકારે છે, માત્ર એક જ એવું દર્શન છે કે—જે આત્માના અસ્તિત્વનો ઇનકાર કરે છે. એ ચાર્વાક દર્શનવાળા પંચભૂતનું પૂતળું છે, એમ કહી, આત્માનો અસ્વીકાર કરે છે.

પણ આત્મા પ્રત્યક્ષ છે.

એક શિષ્યે પોતાના ગુરુને એક પ્રશ્ન કર્યો—ગુરુદેવ ! આપ આત્મા આત્મા કરો છો પણ આત્મા કયાં દેખાય છે ? જગતની તમામ વસ્તુઓ આપણી આંખે દેખાય છે પણ આત્મા દેખાતો નથી માટે આત્મા નથી.

ગુરુએ શિષ્યને સમજાવવા શિષ્યને આજ્ઞા કરી-જા ચેલો, એક ખ્યાલામાં દૂધ ભરીને લઈ આવ.

ચેલો વિચારે છે-ગુરુજી શું દૂધમાંથી આત્મા બતાવવાના છે ? ચેલો ગયો અને સત્વર દૂધને ભરેલો ખ્યાલો ગુરુદેવ સમક્ષ તેણે હાજર કર્યો.

ગુરુદેવે શિષ્યને જણાવ્યું-ખોલ ! આ શું છે ? શિષ્યે જવાબ વાળ્યો-ગુરુદેવ ! આ દૂધથી ભરેલો ખ્યાલો છે.

ગુરુ-ઠીક, હું તને એ પૂછું છું કે આ દૂધમાં ઘી છે કે નહીં ?

શિષ્ય-જી હા. આ દૂધમાં ઘી છે.

ગુરુ-ત્યારે બતાવ ઘી ક્યાં છે ? કેમ દેખાતું નથી ?

શિષ્ય-ગુરુદેવ ! દૂધને જ્યારે જમાવવામાં આવે ત્યારે દહીં બને અને તેમ કર્યા બાદ તેને રવૈયાથી વલોવીએ તો માખણ નીકળે અને પછી તાવીએ તો ઘી થાય.

ગુરુ-ત્યારે ભોળા, આત્મા પણ તેવી જ રીતે પ્રત્યક્ષ છે. પણ જ્યારે આત્મામાં તમે સ્થિર થશો, તત્ત્વજ્ઞાનદ્વારા મથન કરશો અને જ્યારે વાસ્તવિક જ્ઞાન પ્રગટ થશે ત્યારે આત્મા પણ પ્રત્યક્ષ માલુમ પડશે, પણ મનને સ્થિર કર્યા વગર, દુનિયાની કુવાસનાથી હચા વગર, વાસ્તવિક જ્ઞાન પ્રગટ થયા વગર આત્મા શી રીતે દેખાય ? તેથી આત્મા નથી એમ માનવું એ ભૂલ-ભરેલું છે.

હું કોણ ? એ વિચાર કોને થાય છે ? હું એ શબ્દપ્રયોગ

જ આત્માને સિદ્ધ કરે છે. પાટ કે થાંભલાને મારો, કૂટો, કાપો તો તેઓ ચીસ પાડી શકશે ખરા ! અને આપણને જરાક કાંટો વાગે છે તો હાયવોય કરી મૂકીએ છીએ એમ કેમ ? એ હાય-વોય કરનાર કોણ ? એ જ આત્મા.

શ્રી રાયપસેણી સૂત્રમાં પરદેશી રાજાનું વર્ણન આવે છે. એ પરદેશી રાજા પહેલા મહાનાસ્તિક હતો. કેવળ પુદ્ગલાનંદી હતો. એશઆરામ ને ભોગવિલાસમાં ગળાડૂબ ડૂબેલો હતો. આત્મા, પરમાત્મા કે પરલોકને એ નહોતો માનતો. આત્મા છે કે નહીં ? એની ખાત્રી કરવા તેણે અનેક અખેતરાઓ-પ્રયોગો કર્યાં હતાં. કોઈ ગુનેગારના શરીરના કકડે કકડા કર્યાં પણ આત્મા ન દેખાયો. એક ચોરને ફાંસીની સજા ફરમાવી, ફાંસી આપતા પહેલા તેનું વજન કર્યું-ફાંસી આખ્યા પછી પાછું વજન કર્યું છતાંય વજનમાં જરાય ફેરફાર થયો નહિ તેથી માન્યું કે આત્મા નથી. આત્મા જેવી ચીજ ને હોય તો વજનમાં ફેર કેમ ન થાય ?

બીજા ર ચિત્રસારથી નામના ધર્મચૂસ્ત મહામંત્રીના સંસર્ગથી શ્રી કેશી ગણધર ભગવાન મળ્યા ત્યારે તેની સઘળી શંકાનું નિરસન થઈ ગયું અને એવો તો એ ચૂસ્ત મહાશ્રાવક બને છે કે પોતાની રાણી સૂર્યકાંતા ઝેર આપે છે છતાંય તેના પર રોષ ન કરતા સમભાવે વેદના સહીને, ત્યાંથી કાળ કરી સૂર્યોલ નામનો મહર્ષિ કે દેવ બને છે.

આપણને પણ ને આત્માની ઓળખાણ થઈ જાય તો જડના પાછળ જે આજે જાંડા-થેલા બધી આત્માનું ભાન ભૂલી,

બેલાન બની મહામૂલા માનવ જીવનને વેડફી રહ્યા છીએ—તેમ ન બને અને એમ વ્યર્થ જીવન ન ગાળતા, આત્માના વિકાસમાં જશય પ્રમાદ કે આજસ ન કરતા, આત્મા કેમ પરમાત્મ પદને મેળવે તે માટે સતત જાગૃત રહેત; માટે જ આત્માને જોળ-ખવાની જરૂર છે.

આજે જડવાદના અખતરા વધી રહ્યા છે. કહેવાતું વિજ્ઞાન દિનપ્રતિદિન આગળ વધી રહ્યું છે. પણ એમાંનો કોઈ આત્મા તૈયાર કરી શક્યો? આત્માને કોઈએ બનાવ્યો નથી. આત્મા ત્રણેય કાળમાં મોબુદ છે, અમર છે.

‘હું’ એ કોણ? હું એમ-મડદું કેમ નથી બોલતું? હું એ જ આત્મતત્ત્વની પ્રત્યક્ષ પ્રતીતિ કરાવે છે. જો આત્મા છે, અમર છે અને ત્રણેય કાળમાં વિદ્યમાન છે, તો પછી વર્તમાનની જ માત્ર ટૂંકી દૃષ્ટિ રાખી પાંચ-પચીસ વર્ષની ટૂંકી જિંદગીમાં પદ્મલાલનંદી બની આત્માનો વિચાર સરખોય ન કરવો. એ કેટલી અજ્ઞાનતા.

કસ્તુરીયો મૃગ પોતાની નાભિમાં-ડુંટીમાં કસ્તુરી હોવા છતાં એમર દોડે છે, સુગંધ-ખુશબો માટે આમ-તેમ ફાંફા મારે છે તેમ આત્મામાં પણ અનંત જ્ઞાન-દર્શનાદિ રત્નોનો ખજાનો હોવા છતાં એક કંગાલની જેમ આ આત્મા ભટકે છે, ચક્રગતિમાં આથકે છે, ને ભીખારીવેડા કરે છે. પોતે-પોતાના સ્વરૂપને ધીછાણતો નથી. પરિણામે, દુર્ગતિની ઘોર-ભયંકર પીડાનો ભોગ બને છે.

અંતર વિષે રત્નો ભર્યા, તેને નહિ તું હુંદો,
સુખ કાજ બાહિર તું ભમે, પામર બનીને મૂઢો;

શું માહરું શું પારકું, વિવેક એ ભૂલી ગયો,
પુદ્ગલાનંદી ખનીને આડાઅવળો આથડયો...

આપણી શક્તિનો આપણને ખ્યાલ નથી. એક ટચલી આંગળીના ટેરવે આખાય બ્રહ્માંડને ડાલાવવાની તાકાત આ આત્મામાં છે. કાચના ઘરમાં પૂરાયેલું કૂતરું—પોતાના જ પ્રતિબિંબ-રૂપ કૂતરાઓને જોઈને પોતાની દશાના ખ્યાલના અભાવે ફેગટ ભસી મરે છે. તેવી જ રીતે આ આત્મા પણ આ જગતમાં મારું—મારું કરીને મરે છે. વ્યર્થ જીવન પૂરું કરે છે.

એક અંગ્રેજે, મનુષ્યના આખા શરીરની કિંમત ફક્ત પોણા બે રૂપીયા આંકી છે (મુઠ્ઠારૂપ શરીરની) જ્યારે જનાવરની કિંમત એનાથી કંઈગુણી વધી જાય છે, કિંમત છે આત્માની. અનાર્યો આત્માને માનતા નથી માટે તે સંબંધી વિચાર નં કરે એ વાત જુદી છે પણ આપણે આર્ય છીએ, આત્માને માનીએ છીએ, ધર્મને માનીએ છીએ છતાં તેનો વિચાર સરખોય કરતા નથી એ બહુ જ શોચનીય છે. અનાર્યો, જડવાદના વિકાસ-માં પ્રાણ પાથરે છે. જે ક્ષણવિનશ્વર છે એના માટે આખીય જિંદગી યાહોમ કરે છે તો જે આત્મા અમર છે, જેનાથી સાચા સુખની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે. તેના માટે શું પ્રયત્નની જરૂર નથી ? આત્માને ઓળખી, જીવને અજવાળી શાશ્વત સુખના લોકતા ખનો એ જ એક અલિલાષા.

હવે પૂ. ગુરુદેવ, આ વિષયને યુક્તિપુરસ્કર સમજાવશે તે સાંભળી, જીવનમાં ઉતારી મુક્તિના પૂનિતપથે સૌ પ્રયાણ કરો. એ જ અભ્યર્થના....

૫૦ પૂ. પા. આચાર્યદેવનું પ્રવચન.

આજના બ્યાખ્યાનનો વિષય ચૈતન્યવાદ રાખવામાં આવ્યો છે. ચૈતન્યવાદ કહો કે આત્મવાદ કહો, કોઈ અપેક્ષાએ એક જ છે. આત્મા-આત્મવાદ વગેરે શબ્દો ઘણીવાર આપણે બોલીએ છીએ, જ્યારે ચૈતન્યવાદ એ શબ્દ જરા નવો લાગે તેવો છે; પણ વિષય નવો નથી. ચૈતન્યવાદનો પ્રતિપક્ષીયવાદ જડવાદ છે. ચૈતન્યવાદ પણ અનાદિનો છે, જડવાદ પણ અનાદિનો છે, દુનિયામાં કંઈ જ નવું નથી, જ્યારે વસ્તુમાં થોડો ફેરફાર કે સુધારોવધારો થાય ત્યારે તે વસ્તુ નવી કહેવાય છે; તેવી જ રીતે જડવાદ કે ચૈતન્યવાદ એ કંઈ નવો નથી. આ બન્ને વાદ જૂના છે, અનાદિના છે, એક પણ હાં, જ્યારે જે વાદનું બેર હોય ત્યારે તે વાદનો યુગ કહેવાય ચૈતન્યવાદનું બેર હોય ત્યારે ચૈતન્યવાદનો યુગ કહેવાય જડવાદનું બેર હોય ત્યારે જડવાદનો યુગ કહેવાય.

દરેક કાળમાં બન્ને વાદ હોય,

ચૈતન્યવાદ વધારે છે એમ સંખ્યાબળથી તો ન કહેવાય, કેમકે દુનિયામાં મોટી સંખ્યા જડપ્રેમીની જ હોય છે, અનાદિ કાળથી આ સિલસિલો ચાલુ જ છે, દુનિયાનો મોટો ભાગ કાયમ જડપ્રેમી હોય માટે સંખ્યાબળથી જડવાદનો યુગ

એમ નહીં પણ જ્યારે જગતમાં સમજી ગણાતા, ડાહ્યા અને બુદ્ધિશાળી મનાતાઓને પણ જડવાદનો પ્રેમ વધે, જડના વિકાસમાં પોતાનું સર્વસ્વ હોમી દે, આગળ પાછળનો વિચાર ન કરતાં કેવળ જડમાં મશગૂલ બને, જડ પદાર્થોને મુખ્ય માને અને ચૈતન્યવાદને, આત્માને તથા આત્મવિકાસના સાધનોને ગૌણ ગણે ત્યારે એ જડવાદનો જમાનો કહેવાય, અને જ્યારે ચૈતન્યને, આત્માને અને આત્મવિકાસના સાધનોને મુખ્ય ગણે, ઉપદેશ સમજે અને જડપદાર્થોને ગૌણ સમજે ત્યારે એ ચૈતન્યવાદનો જમાનો ગણાય. મતલબ જે કાળમાં, આખાળ-ઓખાળ સૌ કોઈ આત્મા અને આત્માના ગુણોની કદર કરતા હોય તેવા કાળને ચૈતન્યવાદનો યુગ કહી શકાય, પરંતુ દરેક કાળમાં મુખ્યતાએ અથવા ગૌણતાએ બંને હોય છે એ ચોક્કસ.

સુવર્ણયુગ.

સુવર્ણયુગ ચાને જે સમયે સોનાની રેલમછેલ હોય તે સુવર્ણયુગ કહેવાય તેમજ જ્યારે સુંદર ચારિત્રધારી પવિત્ર પુરુષોની મોટી સંખ્યામાં વિદ્યમાનતા હોય તે પણ સુવર્ણયુગ કહેવાય.

આ આર્યદેશમાં ભૂતકાળમાં બંને રીતે સુવર્ણયુગ હતો. તે કાળે સુંદર ચારિત્રવાળા મહાપુરુષો મોટી સંખ્યામાં વિદ્યમાન હતા, નીતિ-સદાચારનું સામ્રાજ્ય હતું.

નગરીઓ ધન-ધાન્ય ને ઋદ્ધિ-સિદ્ધિથી ભરપૂર હતી. કોઈપણ યુગના નામની પ્રસિદ્ધિમાં સમજદાર ગણાતા પુરુષોની

કરણી કારણજૂત હોય છે; કણ્ણ કે સાસ ગણાતા મનુષ્યોત્ કથન તથા તેમની કરણી મુજબનો મુગ કહેવાય છે.

આજે જમાનો જડવાદનો છે.

ખોલો ! આજનો મુગ ચૈતન્યવાદનો છે કે જડવાદનો ?

સભામાંથી-જડવાદનો

આજે જમાનો જડવાદનો છે. દેશના સારા સારા ગણાતા સમજદારને બુદ્ધિશાળી માણસો પણ આજે માત્ર આ જન્મની જ કરણીમાં માને છે. તેઓ કહે છે કે-પરલોક જેવી ચીજ જ નથી. અરે ! પરલોક કે પુનર્જન્મની વાત વિચારવાની પણ એમને પુરસદ નથી. તેઓ તો કહે છે કે-આ જન્મની વાત પણ પૂરી વિચારવાનો ટાઈમ નથી તો પરલોક કે પર-જન્મનો વિચાર ક્યારે કરીએ ? સારા સમજદાર ગણાતાઓ આ રીતે જડમાં જ રચ્યાપચ્યા રહે છે; તેમાં કેટલાકો તો આત્માને માનતા પણ નથી માટે જ કહેવાય કે-આજે જમાનો જડ-વાદનો છે.

આજે ભલે જમાનો જડવાદનો હોય છતાં ચૈતન્યવાદ નથી એમ નહિ, છે, ભલે ગૌણ છે, છતાં છે જરૂર, ચૈતન્ય-વાદનો સૂર્ય આથમ્યો નથી.

જડવાદ ને ચૈતન્યવાદ બન્ને વિરોધી છે. એના ઝબડામાં વિજય જરૂર ચૈતન્યવાદનો છે, પણ જડવાદના આ જમાનામાં ચૈતન્યવાદનો વિજય કરવા માટે કમળેરીને તિલાંજલી આપવી પડશે, માંચકાંગણા બન્યે નહિ ચાલે, મદાનબી બતાવવી પડશે,

વખતે માલમિલકતનો મોહ મૂકવો પડશે. ધર્મની શ્રદ્ધાને ટકાવવા માટે મરણીયા થવું પડશે.

ચૈતન્યવાદ એટલે આત્મતત્ત્વની વિચારણા.

આજનો વિષય ચૈતન્યવાદનો છે. ચૈતન્યવાદ એટલે શું ? ચૈતન્યવાદ એટલે આત્મતત્ત્વની વિચારણા, એની માન્યતા. આત્મા છે કે નહીં ? એમાં જ મોટો વાંધો છે. આજે દુનિયાનો સમજી ગણાતો મોટો ભાગ જડવાદ તરફ કેમ ઝુકે છે ? તેનું એક જ કારણ છે કે-તેઓ આત્માને માનતા નથી, પરલોકને પણ માનતા નથી અને પરલોકને ન માનતા હોવાથી કર્મને પણ નથી માનતા અને કર્મને ન માનતા હોવાથી પુણ્ય પાપ વગેરે તત્ત્વોનો પણ ઇન્કાર કરે છે. કેવળ, એશઆરામમાં મશગૂલ રહેવું; ખાવું પીવું-મોજ મજાહ કરવી એમાં જ તેઓ સર્વસ્વ માને છે; માટે જ જડની પાછળ તેઓ મરી ફીટે છે.

આત્મા ઇન્દ્રિયગોચર નથી.

આત્માની તથા આત્માના ગુણોની વિચારણા એ છે ચૈતન્યવાદ-પણ આત્મા છે ક્યાં ? એમાં પ્રમાણ શું ? આત્મા નથી દેખાતો, નથી ચખાતો, નથી સુંઘાતો, નથી સંલગ્નાતો કે નથી સ્પર્શાતો, આત્માનો રંગ ઘોળો છે કે કાળો, તેનો સ્વાદ મીઠો છે કે ખારો, એની ગંધ સુરભિ છે કે દુરભિ, એ સુંવાળો છે કે કઠણ ? ત્યારે શું તેનો ગુણગુણ અવાજ સંલગ્નાય છે, ના !

ત્યારે આત્મા છે એમાં પ્રમાણ શું ?

એક શિષ્ય ગુરુને પૂછે છે-ગુરુજી આત્મા મને બતાવો

તો હું આપ જે ધર્મારાધનની વાત કરો છો તે બધી જ માનવા તૈયાર છું—પણ આત્મા ક્યાં છે એ બતાવો. આ વિષયમાં પૂર્વના વક્તા મુનિશ્રીએ વર્ણન કર્યું છે એ જ વિષયને જરા સ્પષ્ટ રીતે સમજવાય છે.

ગુરુએ શિષ્યની પાસે દૂધનો ખાલો મંગાવ્યો અને શિષ્યને પૂછ્યું બોલ—આ દૂધમાં ઘી છે? શિષ્યે જવાબ આપ્યો. હા ગુરુજી, દૂધમાં ઘી છે. દૂધમાંથી જ ઘી નીકળે છે. ગુરુ બોલ્યા—જો દૂધમાં ઘી છે તો દેખાતું કેમ નથી? બોલો દેખાય છે? ત્યારે શિષ્યે જવાબ આપ્યો—ગુરુજી, એમ શી રીતે દેખાય? જ્યારે દૂધને જમાવાય, ત્યારબાદ વલોવાય ત્યારે માખણ નીકળે અને માખણને ગરમ કરવામાં આવે ત્યારે ઘી તૈયાર થાય. ગુરુજી બોલ્યા—અરે ચેલા! ત્યારે શું આત્મા એમ ને એમ વગર મહેનતે તારે જોવો છે. જ્યારે તમે મનને ધર્મસિદ્ધાંત મુજબની ક્રિયા અને ધ્યાનથી સ્થિર કરશો એટલે જમાવશો અને સમ્યગ્ જ્ઞાનના રવૈયાથી મંથન કરશો એટલે આત્મા અને આત્માના ગુણો પણ તમને જણાશે, પણ આ બધી મહેનત આપણે કરવી નથી અને આત્માને નિહાળવો છે એમ શી રીતે બને?

એક ફારસી કવિએ આત્માને આત્માનું જ્ઞાન કરાવવા માટે એક શેરમાં કહ્યું છે.

‘ લબ્ય બન્દો ચશ્મ બન્દો ’ આદિ

મતલબ કે—આત્માનું નૂર પ્રગટ કરવા માટે હે શિષ્ય! તું જીભ બંધ કર, આંખ બંધ કર અને કાન બંધ કર, અને પછી આત્મા જો ન દેખાય તો મને હસજે—મતલબ મારી મશ્કરી કરજે.

શિષ્યે તે પ્રમાણે આંખ કાન બંધ કર્યા અને ગુરુજીને કહ્યું-મને તો કંઈ જ જણાતું નથી.

ગુરુજી બોલ્યા તેં આંખ વગેરે વાસ્તવિક બંધ કર્યા જ નથી, હા માત્ર મીઠ્યા છે. બંધ કરવાનો મતલબ જરા સમજ. આંખ, કાન અને જીભને એના વિષયોથી એચી લે. શૃંગારના ગીતોમાં આનંદ આવે અને તિરસ્કારના શબ્દોથી આત્મા લલ્લુકી ઉઠે તો સમજ કે કાન બંધ કર્યા નથી. આ સુંદર અને આ અસુંદર એમ રાગ દ્વેષ થાય ત્યાં આંખ બંધ કરી શી રીતે કહેવાય ? સુંદર ભોજન મળે તો અહાહા ! કેવી મજા પડે છે, કેવો સ્વાદ આવે છે ! આ સારું, આ નરસું એમ બોલીએ છીએ જરાક લૂણમરચ ઓછા હોય, ગુંદા જેવું ચીકણું થાક મળે તો કેવી દશા થાય છે એટલે જીભને બંધ કરી નથી, જીભને જીતી નથી પણ એના શુભાસ ધન્યા છીએ.

આ રીતે આંખ, કાન, જીભને તેના વિષયથી વેગળી કરા-મતલબ-સુંદર અને અસુંદર વિષયોમાં સમભાવમાં રહો.

ઇન્દ્રિયોને જીતો તો આત્મા જણાય. આ પ્રમાણે વિષયો-ને જીતવાથી આત્મા વીતરાગ બને છે, અને આત્મા જ્યારે કેવળજ્ઞાન પામે છે ત્યારે આત્મા આત્માને જોઈ શકે છે. મતલબ આત્માનો સાક્ષાત્કાર થાય છે.

આત્મા અદ્વી છે, અરસી છે, અગંધી છે, અસ્પર્શી છે અને શબ્દ વિનાનો છે, તે આંખથી દેખાય શી રીતે ? નાસિકાથી સુંઘાય શી રીતે ? શરીરથી સ્પર્શાય કેવી રીતે ? અને કાનદ્વારા સંભળાય પણ કેવી રીતે ?

આપણી બહારની ઇન્દ્રિયો બહારના ગુણોને ગ્રહણ કરે છે. બાહ્ય ગુણો વગરનો આત્મા બાહ્યેન્દ્રિયથી ગ્રહણ થઈ શકે નહિ. પણ હા, સમજવાનો પ્રયત્ન કરો તો આત્મા મનથી પ્રત્યક્ષ થઈ શકે છે જેને માનસ પ્રત્યક્ષ કહેવામાં આવે છે.

આત્મા કેવી રીતે મનથી પ્રત્યક્ષ છે તેની સમજ.

ખરી રીતે આપણને દુનિયાની કોઈપણ વસ્તુ પ્રત્યક્ષ નથી પણ એનો ગુણ પ્રત્યક્ષ છે. જેમ આપણે એક ઘડો જોયો. એ ઘડાતું શું જોયું? એની આકૃતિ અને રંગ. રંગ વગેરે ગુણો છે. એ ગુણો ન હોય તો ઘડાને આપણે પ્રત્યક્ષ કેવી રીતે કરી શકીએ? એવી જ રીતે આંધળો માણસ પણ ઘડાને સ્પર્શથી જાણી શકે છે, સ્પર્શદ્વારા ઘડાતું અનુમાન કરી લે છે. આંધળાને સ્પર્શેન્દ્રિયદ્વારા સ્પર્શનો પ્રત્યક્ષ થાય છે. આ સ્પર્શ અને આકૃતિ ઘડાની જ છે, એમ સમજીને આ ઘડો છે એમ તે માને છે. ખરી રીતે ઘડો પ્રત્યક્ષ નથી પણ ઘડાનો ગુણ પ્રત્યક્ષ છે.

એવી જ રીતે ફર પડેલી સાકરની ગાંઠડી અને મીઠાની કણીને જીલ ઉપર મૂકવાથી આ સાકર છે અને આ મીઠું છે, એમ માણસ જાણી શકે છે. તેનો ફરક આંખથી સમજાતો નથી પણ જીભથી જણાય છે. જીભ શું ગ્રહણ કરે છે? તે વસ્તુનો રસ. રસ એ ગુણ છે અને જીભદ્વારા તેનો પ્રત્યક્ષ થાય છે. તે ગુણદ્વારા વસ્તુ પણ પ્રત્યક્ષ મનાય છે પણ ખરી રીતે વસ્તુ પ્રત્યક્ષ નથી પણ ગુણનો પ્રત્યક્ષ થવાથી ગુણી વસ્તુનું અનુમાન થાય છે. આવો સ્વાદ છે માટે સાકર છે અને આવો સ્વાદ છે માટે મીઠું છે, એમ જણાય છે.

નાસિકાદ્વારા કસ્તૂરી, ફૂલ વગેરે ગંધવાળી ચીજોનું જ્ઞાન થાય છે. ખરી રીતે નાક તો ગંધને ગ્રહણ કરે છે એટલે નાસિકાદ્વારા ગંધ પ્રત્યક્ષ છે અને ગંધદ્વારા ગંધવાળી ચીજોનું અનુમાન થાય છે. એમ સ્પર્શેન્દ્રિય સ્પર્શને પ્રત્યક્ષ કરે છે અને તે દ્વારા સ્પર્શવાળી ચીજોનું અનુમાન થાય છે. જેમ આંખ મીચેલી-ગંધ કરેલી હોવા છતાં મખમલ આદિના સ્પર્શથી આપણે જાણી શકીએ છીએ કે આ મખમલ છે, આ રેશમ છે, આ કપડું છે. તેમજ શબ્દને કાન પ્રત્યક્ષ કરે છે અને શબ્દ શ્રવણથી શબ્દવાળી ચીજોનું અનુમાન થાય છે. જેમ દૂરથી શંખાદિનો શબ્દ સાંભળીને આપણે જાણીએ છીએ કે-આ શંખ વાગે છે, આ તબલા વાગે છે વગેરે, વગેરે. પણ ખરી રીતે તો કાન શબ્દને જ પ્રત્યક્ષ કરે છે પણ અનુમાનથી શબ્દવાળી ચીજો પ્રત્યક્ષ જેવી આપણને જણાય છે. એમ દુનિયાની તમામ વસ્તુઓમાં સમજવું. બાહ્યેન્દ્રિયોથી જે જે વસ્તુ પ્રત્યક્ષ થાય તેમાં તે તે વસ્તુઓનો ગુણ બહારની ઇન્દ્રિયોથી પ્રત્યક્ષ છે. તે-તે ગુણોદ્વારા તે તે ગુણવાળી ચીજ અનુમાનથી આપણને પ્રત્યક્ષ જેવી માલમ પડે છે. ત્યારે સાર એ થયો કે-દુનિયાની તમામ ચીજો આપણને પ્રત્યક્ષ નથી પણ તેના ગુણ પ્રત્યક્ષ છે અને ગુણ પ્રત્યક્ષ હોવાથી ગુણી પણ પ્રત્યક્ષ મનાય છે. જેમ બહારની ઇન્દ્રિયોથી ગુણ પ્રત્યક્ષ થાય છે તેમ મનથી પણ ગુણ પ્રત્યક્ષ થાય છે. જેમ સુખ-જ્ઞાન વગેરે આત્માના ગુણોને આપણે કાનોથી સાંભળી શકતા નથી, આંખોથી જોઈ શકતા નથી, નાકથી સુંઘી શકતા નથી, જીભથી ચાખી શકતા નથી તેમજ સ્પર્શેન્દ્રિયથી સ્પર્શી શકતા નથી; છતાં સુખ-જ્ઞાન વગેરે ગુણો

આપણને પ્રત્યક્ષ છે-અનુભવસિદ્ધ છે. હું સુખી છું, હું આ વસ્તુને સમજું છું, મને આ વસ્તુનું જ્ઞાન છે. આ પ્રમાણે અનુભવસિદ્ધ, પ્રત્યક્ષ-આ ગુણો જણાય છે. આ પ્રત્યક્ષ કયું થયું ? માનસ પ્રત્યક્ષ. આ પ્રત્યક્ષને માનસપ્રત્યક્ષજ્ઞાન કહેવામાં આવે છે, કેમકે આ ગુણો આત્મા સિવાય બીજાના નથી તેથી આ ગુણ આપણને પ્રત્યક્ષ થાય છે તેથી આ ગુણોનો આધાર આત્મા પણ પ્રત્યક્ષ છે. ઉપરની જેમ, બાહ્ય ગુણોવાળી ચીજો બાહ્યેન્દ્રિયથી પ્રત્યક્ષ છે અને આત્મા મનથી પ્રત્યક્ષ છે.

હું અને મારું એ શબ્દો પણ આત્માને પ્રત્યક્ષ સિદ્ધ કરે છે.

જેમ આપણે બોલીએ છીએ ‘ હું છું ’ એમાં હું એટલે કોણ ? આ શરીરધારી આત્મા, પણ હું એટલે શરીર નહિ. કેવળ શરીર માટે બીજો શબ્દ વપરાય છે. મારું શરીર એટલે ‘ મારું ’ શરીર એ વસ્તુ જુદી છે અને હું એ વસ્તુ જુદી છે, એમ આપણે વિચાર કરતાં રહેજે સમજી શકીએ છીએ. જો શરીર જુદું ન હોત તો હું શરીર એમ બોલત, પણ એમ ન બોલતાં મારું શરીર એમ બોલીએ છીએ. આત્માને નહિ માનનાર પણ એમ બોલે છે, તો એને પૂછો કે મારું એટલે કોણ ? એને કહો હું શરીર એમ કેમ નથી બોલતા ? આ ઉપરથી સમજદાર માણસ સમજી શકે છે કે મારું એટલે આત્માની માલીકીનું શરીર. આ પ્રમાણે પણ આત્મા અનુભવસિદ્ધ છે. ગયું શું ? એ જનાર જ આત્મા.

વળી બીજી વાત. માણસ મરણ પામે છે એટલે હલન-

ચલન, પ્રયત્ન, વિચાર બધું જ બંધ થઈ જાય છે. એક સેકન્ડ પછી કંઈ જણાતું નથી. વિચારો ! એક સેકન્ડમાં શો ફરક પડ્યો ? શરીર એ જ છે, જે સેકન્ડ પહેલા હતું, છતાં ઉઠવું, બેસવું, હાલવું, ચાલવું, હસવું, રડવું, બોલવું, શ્વાસોશ્વાસ વગેરે બધું બંધ કેમ થઈ ગયું ? લોહી છે, હાડકા છે, માંસ છે, પોલ છે, ગરમી પણ હોય છે અને સોજા પણ ક્વચિત જોવામાં આવે છે, એટલે પૃથ્વી, પાણી, આકાશ, અગ્નિ અને વાયુ આ પાંચે તત્ત્વો વિઘ્નમાન છે ત્યારે ગયું શું ? માટે સમજો, એ જે ગયો તે જ આત્મા.

તેમજ શરીર અખંડ રહે છે અને આત્મા ચાલ્યો જાય છે. શરીર નાશ પામે ત્યારે જ આત્મા નાશ પામે એમ નથી. જેથી શરીરના ધ્વંસમાં આત્માનો ધ્વંસ પણ માની શકીએ નહિ અને શરીરથી ઉત્પન્ન થયેલો પણ આત્માને મનાય નહિ. શરીર અખંડ હોય છે અને આત્મા ચાલ્યો જાય છે અને કેટલીક વાર શરીરના અવયવો જેવા કે હાથ-પગ વગેરે તૂટી જાય તો ય આત્મા કાયમ રહે છે, એટલે આત્મા જીવે છે અને શરીર એ જીવી વસ્તુ છે. જેમ માણસ અને ઘરઃ ઘર હોવા છતાં માણસ ચાલ્યો જાય છે. ઘર તૂટી જવા છતાં માણસ જીવતો રહે છે. જેમ શરીરનું પહેરણ કપડું છે, તેમ આત્માનું પહેરણ શરીર છે. જેમ માણસ નવા-નવા કપડા પહેરે છે, અનેક વેશ બદલે છે તેમ આત્મા કર્મના વશે જીવે જીવે શરીરો ધારણ કરે છે, અને શરીરદ્વારા કરેલા કર્મનું ફળ આત્મા ભોગવે છે, કેમકે તેમાં કર્મ કરવામાં આત્માની પ્રેરણા છે,

આત્માના વિચારો છે, આત્માની પ્રવૃત્તિ છે માટે કર્તા—આત્મા છે. શરીર કર્મ કરવામાં સાધનભૂત છે. કર્તા પણ આત્મા છે અને લોકતા પણ આત્મા છે.

સલામાંથી પ્રશ્ન—‘ આપ મુએ ડૂબ ગઈ દુનિયા ’ એ કહેવતનો શું અર્થ ?

જવાબ—એનો ભાવ એ જ છે કે—આત્મા ગયો એટલે જગતની તમામ વસ્તુ, માલમીલકત, ધરખાર, સ્વજનપરિવાર સઘળું ય આપણા માટે નકામું છે. આત્મા એ જ પ્રધાન વસ્તુ છે. આ ખોળીયામાં જીવ છે તો બધું છે અને જીવ નથી તો કંઈ નથી. આત્મા નીકળ્યા પછી—આ જીવ નીકળ્યા પછી આ જન્મની મહેનત બધી બરબાદ છે. થોડા વર્ષના જીવન માટે ખૂબ સંગ્રહ, અનીતિ, પ્રપંચ—દગો ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારના પાપો આપણે કરીએ છીએ, તેના કટુ ફળો આત્માને અનેક જન્મોમાં ભોગવવા પડે, દુઃખી થવું પડે અને સંગ્રહ કરેલી ચીજો, અહીંઆ જ પડી રહે. આત્મા બધું મૂકીને ખાલી હાથે ચાલ્યો જાય. આ વસ્તુ ખૂબ વિચારણીય છે, માટે આપણા જીવનમાં ખૂબ સારા-ઊંચા કામો કરી લેવા જેથી આત્મા હંમેશના માટે સુખી થાય.

શંકા-સમાધાન—પ્રદેશી રાજના પ્રશ્નો અને કેશી મહારાજાએ આપેલા ઉત્તરો.

પ્રદેશી રાજ મહાન્ બુદ્ધિશાળી હતો, છતાં આત્માની શ્રદ્ધા ન હોવાથી હિંસાદિ પાપકાર્યોમાં ખૂબ આસક્ત હતો. પોતાના ચિત્રસારથી નામના મંત્રીની પ્રેરણાથી શ્રી કેશી-ગણધર મહારાજા

રાજનો સુયોગ સાંપડ્યો. પરદેશી રાજા કેશી ગણધર મહારાજને નમસ્કાર કરીને બેઠા અને પ્રશ્નો પૂછવા લાગ્યા. તેમણે કેશી ગણધર મહારાજને પ્રશ્ન કર્યો—

પૂ. ગુરુદેવ ! આપના કહ્યા પ્રમાણે હિંસાદિ-અધર્મના કાર્યો કરનાર નરકમાં જાય છે અને દુઃખી થાય છે, તો મારા પિતા અધર્મી હતા, નાસ્તિક હતા, આત્મા વગેરેને નહોતા માનતા, હંમેશાં હિંસાદિ કાર્યોમાં જ રક્ત રહેતા હતા, આપના કહ્યા મુજબ મારા પિતા જરૂર નરકે ગયા હશે અને દુઃખી થતા હશે. મારા પિતાને મારા ઉપર ઘણો જ પ્રેમ હતો તો તેઓ મને અત્યારે કહેવા કેમ નથી આવતા કે હું પુત્ર ! હું અધર્મ કરવાથી દુર્ગતિમાં ગયો છું અને દુઃખ ભોગવી રહ્યો છું માટે તું પાપ ન કરીશ. મારા પિતાએ મને કોઈ દિવસ આવીને એમ કહ્યું નથી માટે હું માનું છું કે પરલોક નથી.

કેશી ગણધર મહારાજ જવાબમાં જણાવે છે કે—રાજન્ ! એક ચોરે ચોરી કરી જેથી તેને જન્મકેદની સજા કરવામાં આવી. ચોરી કરવાથી પોતે કેદમાં પૂરાયો છે, દુઃખી થઈ રહ્યો છે એ વાત પોતાના બાળબચ્ચાંઓને એ જણાવી શકતો નથી તેમ તમારો પિતા પણ કર્મવશ નારકીની વેદના સહન કરતો થકો-કર્મથી પરતંત્ર હોઈને આવી ન શકે, તમને જણાવી ન શકે તેથી પરલોક નથી એમ કહી ન શકાય.

પ્રદેશી રાજા જણાવે છે—ભગવન્ ! એ વાત ઠીક છે પરંતુ મારી માતા જૈનધર્મની રાણી હતી, ધર્મચૂસ્ત હતી—ધર્મિષ્ઠ હતી. આપના મત પ્રમાણે જરૂર તે દેવલોકમાં ગઈ હશે અને દેવો તો સુખી અને સ્વતંત્ર હોય છે. મારા પર મારી માતાનો

પણ ઘણા જ પ્રેમભાવ હતા. મને હિંસા વગેરે ન કરવા વારં-વાર સમજાવતી હતી. હવે મારી માતા દેવલોકમાં ગયા પછી કેમ કોઈ દિવસ અહીં કહેવા આવતી નથી ? તેથી હું માનું છું કે પરલોક જેવી ચીજ નથી.

કેશી મહારાજ—રાજન્ ! ઘોડા ઉપર બેસીને ફરતાફરતા તમે ચમારવાડામાં પહોંચી ગયા, જ્યાં માથું ફાટી જાય તેવી સખત દુર્ગંધ મારતી હોય એવું એ ગંદું સ્થાન હોવાથી તમે પૂરજોશથી ઘોડો દોડાવ્યો અને રાજમહેલ તરફ આવી પહોંચ્યા. સ્નાનાદિ ક્રિયા કરી—ન્હાઈ ઘોઈ સુંદર પોષાક પહેરી રાજસભામાં બેઠા ત્યાં તમે રૂમાલ ખોળવા લાગ્યા, પણ રૂમાલ ન જડ્યો. તમને યાદ આવ્યું કે—જરૂર રૂમાલ ચમારવાડામાં પડી ગયો લાગે છે. શું તમે ત્યાં રૂમાલ ગોતવા માટે જાવ ખરા ? એવા અપવિત્ર ઉકરડા જેવા સ્થળે દુર્ગંધીમાં પડેલા રૂમાલને લેવા તમે ઇચ્છો પણ નહિ અને લેવા માટે માણસ પણ ન મોકલો. રૂમાલ ગમે તેવો સુંદર હોય—તમે લેવા જવા માટે સ્વતંત્ર છો છતાં તમે લેવા જતા નથી તેથી તમે નથી એમ ન મનાય, તમે હયાત છો. એમ દેવતાઓ પણ સ્વર્ગમાં ગયા પછી અહીંઆ ખબર આપવા આવતા નથી, કારણ કે ત્યાંના ભોગ-વિલાસજન્ય સુખો અપૂર્વ કોટિના હોય છે અને અહીંઆ ભારે દુર્ગંધી છે. મનુષ્ય લોકની દુર્ગંધ ૪૦૦-૫૦૦ ભેજન ઊંચી ઉછળે છે, તેથી કોઈ પૂર્વજન્મના અપૂર્વ સ્નેહ વગર, અથવા કોઈ મહર્ષિના ઉચ્ચ કોટિના તપ-ત્યાગ વગર અથવા કોઈ મંત્રના આકર્ષણ વગર દેવતાઓ અહીંઆ આવતા નથી તેથી દેવલોક નથી કે બીજો જન્મ નથી એમ માની શકાય નહિ.

જ્યારે અહીંના તુચ્છ લોગોમાં પણ આસક્ત બનનાર એક સ્ત્રીને મૂકીને પરદેશમાં વસનાર ત્યાંની સુંદર સ્ત્રીમાં આસક્ત બની અહીંની સ્ત્રીને બંધર પણ આપતો નથી, સ્ત્રી, બાળ-બચ્ચાં બધાને ભૂલી જાય છે, તેમની વાત પણ તેને પસંદ પડતી નથી ત્યારે સ્વર્ગના અપૂર્વ લોગવિલાસમાં આસક્ત બનેલા દેવો મનુષ્યલોકમાં આવે નહિ અને બંધર ન આપે એમાં નવાઈ શી ?

પ્રદેશી રાજા—ભગવન્ ! એક ચોરને ચોરીના ગુનાથી પકડવામાં આવ્યો. તેને દેહાંત દંડની સજા કરવામાં આવી. એ ચોરના શરીરના કકડે કકડા કરીને જોયું, શરીરને ચીરીને જોયું પણ આત્મા શરીરના કંઈ પણ ભાગમાં જોવામાં ન આવ્યો જેથી આત્મા છે એમ શી રીતે મનાય ?

ગુરુદેવે જવાબ આપ્યો—રાજન્ ! અરણીના બે લાકડાને પરસ્પર ઘસવાથી અગ્નિ પ્રગટ થાય છે, પણ એ અરણીના લાકડાને ચીરવામાં આવે તો તેમાં અગ્નિ જણાતો નથી પણ તેમાં અગ્નિ છે કે નહિ ?

રાજા—છે જરૂર.

ત્યારે ગુરુદેવે કહ્યું—અગ્નિ કેમ દેખાતો નથી ? જ્યારે પરસ્પર ઘસાય ત્યારે અગ્નિ પ્રગટે અને તે આપણે જોઈ શકીએ છીએ. જેમ—અરણીમાં રહેલો રૂપી અગ્નિ જ્યારે નથી દેખાતો ત્યારે શરીરમાં રહેલો અરૂપી આત્મા શી રીતે દેખાય ?

રાજા—ગુરુદેવ ! એક ચોરનું મેં મરતાં પહેલાં વજન કર્યું અને મર્યા પછી તરત જ વજન કર્યું તો વજનમાં જરાય ફરક

ન પડયો. જો આત્મા જેવી ચીજ હોત તો જરૂર વજનમાં ફરક પડત કારણ કે પહેલા આત્મા સહિત શરીર હતું, હવે આત્મા વગરનું છે એટલે વજનમાં અવશ્ય ફરક પડવો જોઈતો હતો. પણ વજન ઘટ્યું નહિ જેથી આત્મા જેવી ચીજ જણાતી નથી.

ગુરુદેવ—રાજન્ ! ચામડાની ખાલી મસકતું વજન કરો અને પછી એમાં પવન ભરો, ભર્યા ખાદ તેનું વજન કરો તો વજનમાં જરાય ફરક નહિ પડે. જ્યારે મસકમાં પવન ભરાવા છતાંય વજનમાં ઘટવધ થતી નથી તેથી મસકમાં પવન નથી એમ ન મનાય, તેવી જ રીતે શરીરમાંથી આત્માના નીકળવાથી વજન ઘટ્યું નહિ તેથી આત્મા નથી એમ ન માની શકાય, કેમકે આત્મા—અકૂપી છે, એમાં વજન હોતું નથી.

રાજા—એક ચોરને મજબૂત કોઠીમાં પૂર્યો જેને કાણું સરખુંય નહોતું. એવી કોઠી ને ચારે તરફથી સજ્જડ બંધ કરી તે બંધ કોઠીમાં ચોરને ત્રણ દિવસ રાખવામાં આવ્યો, ચોથે દિવસે કોઠી ખોલી જોયું તો ચોર મરેલો જણાયો, એના શરીરમાં કીડા પડેલા હતા. જો તેમાં આત્મા હોત તો બંધ કોઠીમાંથી શી રીતે નીકળત ? કોઠીમાં કાણું પણ પડ્યું નહિ ત્યારે જીવ ગયો ક્યાંથી ? તેથી જીવ—આત્મા નથી એમ સાબિત થાય છે.

કેશી ગણધર—રાજન્ ! ચારે તરફથી બંધ મકાનમાં અથવા બંધ કોઠીમાં પ્રવેશ કરીને કોઈ માણસ શંખ વગાડે તો તેનો અવાજ બહાર આવે કે નહિ ?

પ્રદેશી રાજા—અવાજ બહાર આવે છે.

કેશી મહારાજ—રાજન્ ! જ્યારે બહાર જવાનો રસ્તો ન હોવા છતાં કોઠીમાંથી અવાજ બહાર નીકળી શકે છે અને અવાજ તો રૂપી છે ત્યારે આત્મા તો અરૂપી છે. અને તે કોઠીમાંથી બહાર નીકળે તો એમાં વાંધો શો ? એને કાણુ—વિવરની જરૂર નથી. અરૂપી આત્મા ગમે ત્યાંથી બહાર નીકળી શકે છે અને ગમે ત્યાં જઈ શકે છે.

આવી રીતે કેશી ગણધર મહારાજએ સુક્તિપુરસ્સર સમજાવ્યું ત્યારે પ્રદેશી રાજને આત્માની શ્રદ્ધા થઈ તેથી આત્મા, કર્મ, પુણ્ય, પાપ, પરલોક આ બધી વસ્તુને તે માનવા લાગ્યો. જેથી તે બહુ શ્રદ્ધાળુ અને આસ્તિકશિરોમણી બની ગયો.

આ રીતે આપણને પણ કદાચ આત્માની શ્રદ્ધા ન થતી હોય તો વિદ્વાન્ ગુરુઓ પાસે જઈ વિનયથી પૂછી, સમજીને નિર્ણય કરી લેવો જોઈએ અને ધર્મમાં બહુ ચૂસ્ત-શ્રદ્ધાળુ બનવું જોઈએ.

કેટલાકે એમ માને છે કે—પૂર્વજન્મ હોય તો અમને પૂર્વજન્મની વાતો યાદ કેમ નથી આવતી ! આપણને કોઈને યાદ આવતી નથી માટે પૂર્વજન્મ છે એમ કેમ માની શકાય ? આવી માન્યતા પણ ખરાબર નથી. જ્યારે એક જન્મમાં પણ દેખેલી, અનુભવેલી વાતો પણ આપણે ભૂલી જઈએ છીએ તેથી અનુભવેલી વસ્તુઓ નથી એમ માનતા નથી. પૂર્વજન્મની વાત તો દૂર રહી પણ આપણે સૌ ગર્ભમાં હતા એ વાત તો નિર્વિવાદ છે, છતાં જન્મ્યા પછી ગર્ભની વાતો આપણને યાદ નથી. ગર્ભમાં કયા સ્થાનમાં હતા ? કેવી રીતે રહ્યા હતા ? કેવું

દુઃખ અનુભવતા હતા ? આ બધી વસ્તુઓનો આપણને જન્મ્યા પછી કંઈ પણ ખ્યાલ હોતો નથી, છતાં એ બધી વસ્તુ નિશ્ચિત છે. ગર્ભમાં દુર્ગંધીના સ્થાનમાં રહેવું, દુઃખ રહેવું-ગર્ભમાં પણ રહેવું-આ બધી વસ્તુઓ સત્ય હોવા છતાં આપણને યાદ નથી તો ગર્ભ પહેલાંની પૂર્વજન્મની વાતો આપણને યાદ ક્યાંથી હોય ? કારણ કે-ભયંકર દુઃખમાં આવેલો આત્મા પૂર્વની વાતોને રહેજે ભૂલી જાય છે અને એકદમ મુક્ત થતાં એ દુઃખની વાતોને પણ ભૂલી જાય છે. એવો આત્માનો ભૂલકણો સ્વભાવ છે. જેવી રીતે ગર્ભની વસ્તુ આપણને યાદ નથી છતાં ગર્ભમાં હતા એ નિશ્ચિત છે તેવી જ રીતે પૂર્વજન્મ પણ નિશ્ચિત છે. ગર્ભ અને પૂર્વજન્મ આપણને યાદ નથી તેથી તેનો નિષેધ થઈ શકે નહિ, આત્મા ભૂલી કેમ જાય છે ? તે ભૂલાવનાર જ્ઞાનાવરણીય કર્મ છે. આ જન્મમાં પણ કેટલીક વખત એક વાત યાદ આવે છે અને પાછા આપણે ભૂલી જઈએ છીએ-યાદ કરતાં પણ તે વાત યાદ આવતી નથી અને થોડીવારમાં અચાનક યાદ આવે છે એમ ઘણી વખત બને છે. આવી વાતો અનુભવસિદ્ધ છે. ઘડીકમાં યાદ આવે છે ને ઘડીકમાં ભૂલાય છે ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમભાવને લઈને યાદ આવે છે અને જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયને લઈને ભૂલાય છે. જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો વિશેષ ક્ષયોપશમ થઈ જાય તો ઘણા વર્ષોની વાતો પણ કેટલાકને યાદ આવી જાય છે અને પૂર્વજન્મનું જ્ઞાન પણ થઈ જાય છે, એને જાતિસ્મરણજ્ઞાન કહેવામાં આવે છે, એવા પ્રકારના જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમને લઈને કોઈને અવધિજ્ઞાન પણ

થાય છે જે અવધિજ્ઞાનવડે પોતાના-પૂર્વના ભવો તથા બીજાના પૂર્વ ભવો જાણી શકાય છે અને ભવિષ્ય કાળમાં થનારા જન્મો અને થનારી ઘટનાઓ પણ જાણી શકાય છે, પણ દરેકને તેવા પ્રકારના ક્ષયોપશમ ભાવ વિના તેવા પ્રકારનું જ્ઞાન હોતું નથી તેથી પૂર્વજન્મ અને પુનર્જન્મ જેવી વસ્તુઓ નથી એમ હાથો માણસ કદી પણ કહી ન શકે. કોઈએ અમેરિકા અથવા યુરોપ વગેરે દેશો ન જોયા હોય તેથી અમેરિકા વગેરે નથી એમ કેમ કહી શકાય ? એકઠો ઘુંટનાર બાળકને સાત ચોપડીનું જ્ઞાન હોતું નથી તેથી તે સાતમી ચોપડીનો નિષેધ કરી શકે નહિ. શિક્ષકના કથન પર વિશ્વાસ રાખવો જોઈએ અથવા તેવા પ્રકારનું જ્ઞાન મેળવવું જોઈએ. શિક્ષકની પાસેનું જ્ઞાન પણ શ્રદ્ધા વગર અને શિક્ષકના કહ્યા પ્રમાણે અભ્યાસ કર્યા વગર જ્યારે મળી શકતું નથી ત્યારે અતીન્દ્રિય જ્ઞાની પુરુષોએ ખતાવેલું જ્ઞાન અને તેમને ખતાવેલી વસ્તુઓ તેમના કહેલા સિદ્ધાંત મુજબની ક્રિયા કર્યા વગર અને તેવા પ્રકારનું જ્ઞાન મેળવ્યા વગર આપણે જાણી શકીએ નહિ. તેથી તેનો નિષેધ કરવાનો હક્ક આપણને રહેતો નથી.

કદાચ તમે કહેશો કે અમેરિકા વગેરે દેશો જોનાર માણસ મોબુદ છે અને સાત ચોપડી ભણેલા માણસ પણ હયાત છે તેથી તેમના ઉપર વિશ્વાસ રાખીને તેમની વાત કબૂલ કરવી પડે છે. એવા પૂર્વજન્મ ને પુનર્જન્મ જાણનારા જ્ઞાની તો અત્યારે હયાત નથી તેથી આવી વાતો કેના ભરોસે માનવી ?

તો એ વાત પણ વિચારવાથી આપણને માલૂમ પડશે કે— આ દેશમાં આજથી અઢી હજાર વર્ષ પહેલા એવા જ્ઞાની પુરુષો

મોબુદ હતા અને તે મહાપુરુષોએ કહેલા વચનો સિદ્ધાંતમાં આજે મોબુદ છે. તે ઉપરથી આપણે બધું જાણી શકીએ છીએ, કેઈ પણ કાળમાં બધા માણસો તેવા જ્ઞાની હોતા નથી, છતાં જાણનાર પુરુષોના ઉપર વિશ્વાસ રાખીને બધું માનવામાં આવે છે. જ્યારે વર્તમાન કાળના પુરુષો ઉપર વિશ્વાસ રખાય છે, તો ભૂતકાલીન પૂર્વ પુરુષો ઉપર વિશ્વાસ કેમ ન રાખવો? જ્યારે હજારો વર્ષના ઇતિહાસ ઉપર આજે આપણને વિશ્વાસ છે તો હજારો વર્ષ પહેલાના લખેલા આપણા સિદ્ધાંતો ઉપર આપણને વિશ્વાસ કેમ ન હોય? પૂર્વના ઘણા પુરાણ સિદ્ધાંતોમાં કહેલી વાતો આજે સાયન્સ-વિજ્ઞાનદ્વારા સિદ્ધ થાય છે. જેમ પાણીમાં જીવ, વનસ્પતિમાં જીવ, પરમાણુ શક્તિ, શબ્દની અપૂર્વ શક્તિ, ધર્માસ્તિકાય નામનો પદાર્થ વગેરે વગેરે જે ભૂતકાળમાં જૈન સિદ્ધાંતમાં બહુ સ્પષ્ટ રીતે બતાવેલા છે. તે જ વાતો આજ સાયન્સ-વિજ્ઞાન બહુ મહેનતથી સિદ્ધ કરી રહ્યું છે અને તે જ વાત સિદ્ધ થાય છે.

જ્યારે ભૂતકાળમાં એવા યંત્રો કે મશીનો નહોતા ત્યારે જે જ્ઞાની પુરુષોએ આવી ખારીક વાતો બહુ સ્હેલાઈથી જાણીને બહુ જ સ્પષ્ટ રીતે કહી છે, તે જ જ્ઞાની પુરુષોએ, આત્મા, પુણ્ય, પાપ, કર્મ અને તેનું ફળ-કર્મની વિશિષ્ટ શક્તિ, જન્મ અને મરણ, પૂર્વજન્મ ને પુનર્જન્મ, આત્માની અમરતા, કર્મકર્તૃત્વ, કર્મલોકતૃત્વ વગેરે તમામ વસ્તુઓ બતાવી છે તે વસ્તુઓના ઉપર વિશ્વાસ કેમ ન રાખવો? આજે પણ કર્મનું ફળ સાક્ષાત્ દેખાય છે. એક સુખી એક દુઃખી, એક રોગી એક નિરોગી, એક બુદ્ધિશાળી એક મૂર્ખ, એક ઓછી બુદ્ધિવાળો એક વધારે બુદ્ધિવાળો, એક જ

માણસ એક વખત રોગી બને છે, દવા લાગુ પડે છે, નિરોગ થાય છે; એક વખત દવા નથી લાગુ પડતી, તેની તે દવા પણ અસર કરતી નથી, રોગ વધતો જાય છે ને મૃત્યુ પામે છે. જરાય રોગ હોતો નથી ને મૃત્યુવશ થાય છે અને બહુ રોગી માણસ ઘણા વર્ષ જીવે છે. એક વખત જે માણસ કમાય છે તે જ માણસ બીજી વખત ખોવે છે. એનો એ ધંધો ને એની એ મહેનત હોવા છતાં કમાઈ શકતો નથી તે જ માણસ એક વખત ઓછા સાધને અને ઓછી મહેનતે કમાય છે. કેટલાએકને વગર મહેનતે પણ દત્તક જવાથી લાખખોની મિલકત મળી જાય છે. વગર મહેનતે પણ રાજગાદી મળી જાય છે એવા પણ દાખલાઓ દુનિયામાં મોજુદ છે. એક જ માણસ ઘડીમાં સુખી ને ઘડીમાં દુઃખી થાય છે. ઘડીમાં રડાવનારા સંયોગો મળે છે અને ઘડીમાં હસાવનારા સંયોગો પ્રાપ્ત થાય છે. અણધાર્યું સુખ ને અણધાર્યું દુઃખ આવી પડે છે. ધારણામાં હોય તે બગડી જાય છે. કેટલાએક ઉમરભર ઇચ્છાઓ કરે છે, મનોરથો સેવે છે. ઘણી ઘણી મહેનત કરે છે છતાં કોઈ ઇચ્છા પૂરી થતી નથી ને પોતે ખતમ થાય છે. કેટલાએકને વગર માંગ્યે વગર મહેનતે બધું મળે છે. આ બધું કર્મનું સાક્ષાત્ ક્ષણ છે. પુણ્ય પાપનું સાક્ષાત્ ક્ષણ છે, છતાં તે માનવામાં આનાકાની શેની હોય ? કરેલા કર્મો અહીં પણ ક્ષણે છે અને આવતા જન્મમાં પણ ક્ષણે છે. આ જન્મમાં નહિ કરેલા પૂર્વ જન્મમાં કરેલા કર્મો આ જન્મમાં પણ ક્ષણે છે, આવતા જન્મમાં પણ ક્ષણે છે. કર્મનું ક્ષણ પોતાને જ લોગવવું પડે છે. જેમ કોઈને ૧૦૫ ડીગ્રી તાવ આવે-પેટ દુઃખે કે માથું દુઃખે તેનો ભાગ કોઈ લઈ શકતું નથી. પોતાને જ બધું

લોગવવું પડે છે. આ બધાં કર્મનાં પરિણામો-ફળો છે. કરેલા કર્મોની મુદત પાકે ત્યારે તે ફળ આપે છે (મુદત એટલે અબાધાકાળ). આ જન્મમાં મુદત પાકે તો આ જન્મમાં ફળ અને બીજા જન્મમાં મુદત પાકે તો બીજા જન્મમાં ફળ.

આ વિષયમાં કેટલાક માણસો કલ્પનાના ઘોડા દોડાવે છે. તેઓ કહે છે કે-આ જન્મમાં કરેલાં કર્મો આ જન્મમાં જ લોગવાઈ જાય છે તેથી કંઈ બીજો જન્મ નથી, પણ વિચાર કરતાં માલૂમ પડશે કે-આ વાત પણ ખરાબર નથી કેમકે-આ જન્મમાં કરેલાં કર્મો આ જન્મમાં જ લોગવાતા હોય તો મરણસમયે કરેલાં કર્મો ક્યારે લોગવવાના ? આ રીતે પણ બીજો જન્મ માનવો જ પડશે, માટે આવી રીતે કલ્પનાઓ કરી અને ખોટા તર્કો કરી, પોતાની શ્રદ્ધાને મલિન કરવી એ ડાહ્યા માણસનું કામ નથી. દુનિયાના તુચ્છ અને ક્ષણભંગુર કામલોગોની વાસનાને આધીન થઈને આવા લોગોને નહિ છોડવાની બુદ્ધિએ આવી કલ્પનાઓ કરવી પડે અને પરમાત્મા જિનેશ્વરદેવના વચનોથી વિરુદ્ધ ચાલવું પડે. આવી રીતે મરણ મુજબ કાલ્પનિક વૃત્તિ રાખીએ અને ગમે તે પાપો કરીએ તેથી પાપ-કર્મ આપણને છોડી નહિ દે, કરેલા કર્મો દરેકને રડી રડીને પણ લોગવવા જ પડે છે, માટે કર્મ બાંધતા વિચાર કરો, પાપકર્મ કરતા ડરો, પરલોકનો ખ્યાલ રાખો અને ધર્મમાં લીન બનીને આત્માને શુદ્ધ કરો. કર્મોને આપણે જોઈ શકતા નથી, પુણ્ય પાપને આપણે જોઈ શકતા નથી છતાં તેનું ફળ ઉપર કલ્યા મુજબ સાક્ષાત છે.

સલામાંથી પ્રશ્ન—એક પત્થર પૂજાય છે ત્યારે બીજો અથડાય છે, ટીચાય છે. જડમાં આમ ફેરફાર કેમ ?

ઉત્તર—જેઓ પત્થરમાં જીવ ન માનતા હોય એમની પાસે આવો પ્રશ્ન થાય. આપણે તો પત્થરમાં, પાણીમાં, અગ્નિમાં અને વનસ્પતિ વગેરેમાં જીવ માનીએ છીએ પત્થરમાં—તે પૃથ્વી-કાયમાં પણ જેનો પુણ્યનો ઉદય હોય તે પૂજાય, જેનો પાપનો ઉદય હોય તે ટીચાય છે. જીવ ગયા પછી પણ તેનું પુણ્ય પાપ કામ કરે છે. અહીંઆ પણ આપણે જોઈએ છીએ કે પુણ્યશાળી પુરુષોના દેહનો સત્કારપૂર્વક ચંદન વગેરેના લાકડાથી અગ્નિ-સંસ્કાર થાય છે. અને પાપના ઉદયવાળા રખડી મરે છે.

અહીંઆ એક વાત સમજવાની છે કે—વિષય સુખ-દુઃખના અનુભવનો ચાલે છે. સુખ દુઃખના અનુભવમાં પુણ્ય પાપ સાક્ષાત્ કામ કરે છે. અને એ સુખ દુઃખનો અનુભવ આત્માને હોય છે, જડ ચીજોને નહિ માટે ત્યાં સાક્ષાત્ પુણ્ય પાપનો પ્રશ્ન ટકી શકતો નથી છતાં ત્યાં પણ પરંપરાએ તો તે જીવોના પુણ્ય પાપનું કારણ મનાય.

કેટલાકે એમ પણ કહે છે કે—ધર્મ, નીતિ, નિયમો વિં દુનિયાની વ્યવસ્થા સાચવવા માટે છે. તે વાત પણ જૂઠી છે. ધર્મ, નીતિ વગેરે વસ્તુઓ આત્માના કલ્યાણને માટે અનાદિની છે. હાં, તેથી દુનિયાની પણ વ્યવસ્થા સચવાય છે. આ બધા વર્ણનથી સહેજે સમજી શકાશે કે આત્મા છે, પરલોક છે, પુણ્ય પાપ છે. પુણ્ય પાપનું ફળ આત્માને ગમે તે શરીરદ્વારા ભોગવવું પડે છે. સંસારમાં ભટકાવનાર કર્મ છે, તેને તોડનાર ધર્મ

છે. કર્મના નાશથી મુક્તિ છે, માટે કર્મ તોડવા માટે હરેક આત્માએ સારી રીતે ધર્મની આરાધના કરવી જરૂરી છે. જીવનમાં ધર્મ છે તો બધું છે. ધર્મ નથી તો કંઈ નથી; જીવન નકામું છે. દુનિયાના સુખો પણ ધર્મના પ્રભાવે મળે છે. અહીંયા જહોજલાલી, આખાદી, ઋદ્ધિસિદ્ધિ અને પરલોકમાં સદ્ગતિ, અને કુમે-કુમે મુક્તિ, આ બધો પ્રતાપ ધર્મનો છે.

દુનિયામાં ઈજ્જતના માટે પણ લોકો નીતિ અને સદાચાર રાખે છે, તો આપણે આત્માની શુદ્ધિના માટે કેમ ન રાખીએ ? જડના વિકાસ માટે દુનિયા મોટો ખર્ચ અને ઘણી મહેનત કરે છે તો આત્મવિકાસ માટે આત્માને માનનારે શા માટે મહેનત ન કરવી ? દુનિયામાં ઘણી મહેનત કર્યા છતાં નસીબ વગર કંઈ જ મળતું નથી, અને પુણ્ય બળ હોય તો દેવો પણ ખેંચાઈને આવે છે અને નિધાનો પણ આવીને મળે છે. જ્યારે વસ્તુપાળ તેજપાળ જમીનમાં સોનામહોરોનો ચરુ દાટવા જાય છે પણ જ્યાં જમીન ખોદે છે ત્યાંથી બીજો ચરુ મળે છે. આ બધો પુણ્યનો પ્રભાવ છે. ચિત્રાવેલી, રૂદંતી અને દક્ષિણાવર્ત શંખ જેવી વસ્તુઓ પણ દુનિયામાં મોજુદ છે છતાં લાગ્ય વિના મળતી નથી અને લાગ્યશાળીને વિના માંગ્યે મળે છે માટે કોઈ પણ જાતના દુરાગ્રહને વશ ન થતાં ખૂબ શ્રદ્ધાથી પુણ્યનાં કાર્યો કરવા એ આપણી ચોકખી ફરજ છે.

પરદેશી રાજની વાત આપણે આગળ કહી ગયા. પરદેશી રાજ્યે સમજ્યા છતાં પણ જરા કદાગ્રહ કર્યો, કેશીગણુધર મહારાજને જણાવ્યું-ગુરુદેવ ! આપની વાત સાચી છે, પણ અમારે ત્યાં તો સાત પેઢીથી નાસ્તિકતા ચાલી આવે છે. હું

નાસ્તિક, મારો બાપ નાસ્તિક અને મારા દાદા, પડદાદા વિગેરે પણ નાસ્તિક હતા-આ પરંપરાની નાસ્તિકતા કેમ છૂટે ?

કેશી મહારાજે ચાર માણસના દૃષ્ટાંતથી સમજાવ્યું કે-રાજન્ ! સાંભળ. એક વખત ચાર માણસ પરદેશમાં કમાવા માટે નીકળ્યા. રસ્તામાં એક લોખંડની ખાણ આવી. ચારે એ લોખંડ લેવાય એટલું લીધું. આગળ ચાલ્યા ત્યાં તાંબાની ખાણ આવી. ત્રણ જણાએ લોખંડ પડતું મૂક્યું અને તાંબું ઉપાડ્યું. એકે કહ્યું-મારે તો મૂકવું નથી, જે લીધું તે લીધું. ત્યાંથી વળી આગળ ચાલ્યા ત્યાં ચાંદીની ખાણ આવી. પેલા ત્રણ જણાએ તાંબું મૂકી દઇને ચાંદી લીધી. પેલા લોખંડવાળાને પણ ચાંદી લેવા કહ્યું ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો: તમે તો ભોળા છો. ઠેકાણા વગરના છો. ઘડીકમાં આ ને ઘડીકમાં આ. મને એ ન પાલવે. મેં તો લીધું તે લીધું. એણે લોખંડ ન મૂક્યું. ચારે જણા આગળ ચાલ્યા. આગળ જતાં સોનાની ખાણ આવી. ત્રણે જણે ચાંદીના કકડા પડતા મૂક્યા અને સોનું લેવાય એટલું લીધું. પેલા લોખંડવાળાને પણ સમજાવ્યું કે-અલ્યા, તું પણ સોનું લઈ લે, લોખંડ મૂક કોરાણે. આ સાંભળી પેલા લોખંડવાળાએ જવાબ આપ્યો: તમે તો ઢંગધડા વગરના છો, ઘડીઘડી ફેરફાર કરો છો. મને એ ન પાલવે. મેં તો જે લીધું તે લીધું. પેલા લોકોએ હિતબુદ્ધિથી ઘણું સમજાવ્યું છતાંએ ભાગ્યહીન મૂરખ ન સમજાયા, અને સામે જવાબ આપે છે કે-મેં તો પકડ્યું તે પકડ્યું.

આમ ચારે જણ જંગલો વટાવતા પોતાના દેશમાં પાછા ફરે છે. પેલા ત્રણ જણા, સોનું વેચીને મોજમજા કરે છે અને

સુખમાં રહે છે ત્યારે પેલો લોખંડવાળો તે જોઈને ઘણું
ઝૂંરે છે.

કેશી ગણધર લગવાન, પરદેશી રાજાને કહે છે કે-હું રાજાનું !
આ ચારમાં બુદ્ધિશાળી કોણ ? રાજાએ જવાબ આપ્યો-ગુરુદેવ !
લોખંડવાળો મૂર્ખ અને બીજા ત્રણ જણા ડાહ્યા. આ વાત
રાજાના ગળે ઉતરી ગઈ અને તરત જ રાજા સમજી ગયો.
બીજા દિવસે પોતાના અંતેરની સાથે સભામાં આવીને
તેણે જૈન ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો અને આસ્તિકશિરોમણી
બની ગયો. કાળક્રમે તે એટલો બધો સહનશીલ બન્યો કે તેની
રાણી સૂર્યકાંતાએ તેને ઝેર આપ્યું, તે વાતની રાજાને ખબર
પડી કે-આ કામ રાણીનું છે છતાં તેના ઉપર જરા પણ રોષ
ન કરતાં અપૂર્વ ક્ષમા ધારણ કરી, સમભાવમાં લીન બની
કાળ કરીને પહેલા દેવલોકમાં સૂર્યાલ નામના વિમાનનો માલીક
મહાન્ ઋદ્ધિવંત દેવ થયો. આજે પણ તે દેવપણે મોજુદ છે.
મહાન્ સુખી દશામાં પણ ધર્મની શ્રદ્ધામાં ચૂસ્ત છે.

કેવો સુંદર એ જમાનો હતો અને કેવી ત્યારની સરળતા
હતી કે સાચું લાગતાં જ સૌ તેનો સ્વીકાર કરતા. આજે વસ્તુ તદ્દન
વિપરીત છે. મગજમાં ઠસેલી માન્યતાઓને જૂઠી જાણવા છતાં
પણ છોડવી મુશ્કેલ પડે છે. સમજાવનારને જવાબ કેમ આપવો ?
એ જ ધ્યાન રહે છે. ખોટા કુતર્કો કરી સાચી વસ્તુને તોડવાની
બુદ્ધિ રહે છે, પણ તે કલ્યાણનો માર્ગ નથી. સાચી વસ્તુ
સ્વીકારવી તે જ આપણી ફરજ છે.

આજે કેટલાકો સમજે છે છતાં પાપને છોડી શકતા નથી. વિષયવાસનાની ધૂનમાં છોડવું ભારે પડે છે. તેઓએ પણ પોતાના આત્માને સમજાવવો જોઈએ. હે ચેતન ! અહીં આ તારાથી સ્વાદ છૂટતો નથી, ક્ષણભંગુર શરીરના માટે તું અલક્ષ્યતું લક્ષણ કરે છે, અપેય પદાર્થોનું પાન કરે છે અને ખોટે રસ્તે જાય છે. તને સદાચાર નથી ગમતો. ખુરાઈનાં કામો કરે છે. ધર્મવિહીન બની, અનીતિ, જૂઠું ને પ્રપંચમાં મહાલે છે, પાપ કર્યે જ જાય છે પણ યાદ રાખ ! આનું પરિણામ ભયંકર છે. આ પાપના કાર્યોથી તારે દુર્ગતિમાં જવું પડીશ, દુઃખી થવું પડશે, રોગી થવું પડશે, નિર્ધન થવું પડશે, કંગાલ હાલતમાં જીવન ગુજારવું પડશે, ખાવાને ટુકડો નહિ મળે, પહેરવાને કપડા નહિ મળે, રહેવાને મકાન નહિ મળે ત્યારે તારી શી દશા થશે ? જો મરીને જાનવર થયો તો માંસાહારીઓ તથા કસાઈઓ તને ચીરી નાંખશે, મારશે, તું ચીસો પાડીશ, ત્યાં તારું કંઈ પણ નહિ ચાલે. જો મરીને કુકડો કે કબુતર થયો તો માંસાહારીઓ તને ગરમ પાણીની તપેલીમાં બાફી નાંખશે. ત્યાં તું તરફડી તરફડીને મરીશ. ત્યાં કોઈ તારો બચાવ નહિ કરે. જો મરીને નારકી થયો તો પરમાધામીઓ તારા શરીરના ટુકડે ટુકડા કરી નાંખશે, તને ચીરી નાંખશે, ફાડી નાંખશે, કાપી નાંખશે અને છુંદી નાંખશે. તું ગમે તેટલી ખૂંસો પાડીશ પણ એ પરમાધામીઓને દયા નહિ આવે. ત્યાં કોઈ બચાવી નહિ શકશે. ત્યાં કોઈ તારો રક્ષણહાર નહિ મળે. હજારો વર્ષો સુધી તીવ્ર દુઃખો ને તીવ્ર વેદના તારે સહવી પડશે. તારું કંઈ નહિ ચાલે માટે તું સમજ. પાપના ફળો ભયંકર છે માટે પાપનાં કાર્યો છોડ !

છોડ !! છોડ !!! આ રીતે આત્માને સમજાવીને પણ પાપને તિલાંજલિ આપો અને ધર્મની ખૂબ ખૂબ આરાધના કરો.
જડવાદ ઘોર સંહારક છે.

જો તમારે સારું ક્ષણ લેવું હોય તો બીજાને ધની, સુખી દેખીને તેની ઇર્ષ્યા ન કરો, કોઈનું ખૂરું ન કરો, મૈત્રીભાવનાને જીવનમાં કેળવો, પુણ્ય પાપને માનો અને સિદ્ધાંત મુજબની કરણી કરો, જ્ઞાન, દર્શન, સુખ અને વીર્ય એ આત્માના ગુણો છે, એને વિકસાવો-પ્રગટાવો.

તપ એ આત્માનો ગુણ કે ખાવું એ આત્માનો ગુણ ? ખાવાનું તો અનાદિ કાળથી ચાલુ જ છે, છતાં તૃપ્તિ થઈ નથી.

જડવાદમાં શું છે ?

લડાઈ ઝગડા, હુજારોની ખૂનામરકી, દુનિયાની ધમાલ. આ બધું શાને આભારી છે ? જડવાદને આભારી છે. ચૈતન્યવાદ જેટલો વધશે તેટલી જ શાંતિ, સમાધિ અને આખાદી વધશે. જડવાદના વિકાસનું પરિણામ આજે નજરે જોવાય છે. અણુ-ખામખ, ગેસ આ શું છે. જેનાથી લાખખોનો ઘાણુ વળે છે, અખજોની મિલકત ખાયમાલ થાય છે. આ વસ્તુઓ કંઈ નવી નથી. પૂર્વના ઋષિમુનિઓ-મહાપુરુષો આ તમામ જાણુતા હતા. કૌટિલ્યનું અર્થશાસ્ત્ર કે જે બે હજાર વર્ષનો પુરાણો ગ્રંથ છે, તેમાં તમામ વસ્તુઓ બતાવવામાં આવી છે. સામા શત્રુની પ્રજાને શુંગળાવવા માટે તેમાં ગેસના ઉપાયો બતાવવામાં આવ્યા છે. પ્રાચીન કાલમાં એક તીર ફેંકતા જ આગ-આગ ફાટી નીકળે. એક તીરથી પાણી-પાણી થઈ લોકો તેમાં ડૂબી જાય. પૂર્વના

પુરુષો આ વિજ્ઞાન બાણતા હતા પણ સાથે-એ માનતા હતા કે-આ વિજ્ઞાન એ વિનાશક છે, તેનાથી દુનિયાની બરબાદી છે માટે જ તેનો પ્રચાર ન કર્યો. જડવાદના આવિષ્કારમાં એક-બીજાનો સંહાર છે. અરે ! આજે તો મરણ માથે ભમી રહ્યું છે.

ગેંસ, આશુબામ્બ, કિરણ, આ તમામ વસ્તુના આવિષ્કારમાં-ઓલો શાંતિ વધવાની કે સંહાર વધવાનો ? જડવાદનો જેટલો આવિષ્કાર તેટલી જ બરબાદી, હાનિ, વિનાશ અને લડાઈ, વધવાની. જડવાદ વધે એટલે એક દેશ બીજા દેશને દબાવે, પરસ્પર ભય, જડવાદી પોતાનું ઘર પણ બાળે અને બીજાનું પણ બાળે. બીજાનું બાળવા પોતાનું પહેલું બાળે. ન્યારે ચૈતન્યવાદી-સમજી માણસ પોતાનું અને પારકાનું રક્ષણ કરે. ચૈતન્યવાદમાં કષાયોને જીતવાના હોય તે કોઈને ય દુશ્મન ન માને, બધાને મિત્ર માને.

ચૈતન્યવાદ તારક છે જ્યારે જડવાદ સંહારક છે.

ફરી ફરીને કહું છું કે—

યાદ રાખો કે જડવાદના જોરમાં દુનિયાની પાયમાલી છે. જડવાદના આવિષ્કારમાં દુનિયાનો સંહાર છે, જડવાદની વૃત્તિમાં જગતની બરબાદી છે, ચૈતન્યવાદના જોરમાં-તેના આવિષ્કારમાં જગતમાં શાંતિ છે, આબાદી છે અને તેમાં જ સાચું સુખ સમાયેલું છે. ચૈતન્યવાદમાં મોજ છે, સમૃદ્ધિ છે, સંરક્ષણ છે. ન્યાયનીતિ, સદાચાર અને ધર્મ તમામ એમાં સમાયેલાં છે. તેમાં વૈરવિરોધ નથી, પણ મૈત્રીભાવ છે, ચૈતન્યવાદી ભલે

થોડા હોય પણ એજ કિંમતી છે. હીરા થોડા હોય છે પણ કિંમત એની જ અંકાય છે; નહિ કે પથરાની.

હવે આ વિષયમાં એક દષ્ટાંત કહી આજનું વ્યાખ્યાન સમાપ્ત કરીશું. ભાવનગરના ના. વિજયસિંહ રાજાના રાજ્ય-કાળનો આ બનાવ છે. એક વખત મહારાજા વિજયસિંહ બાગ-બગીચામાં ફરવા નીકળ્યા હતા. જે ઘોડા ઉપર તેઓ સ્વાર થયા હતા તે ઘોડા બહુ વેગવાળો હતો પણ તેને અવળી શિક્ષા આપવામાં આવી હતી. મહારાજા એ વાતથી અબલુ હતા. ઘોડાએ ભરજંગલમાં રાજાને મૂકી દીધા. ખૂબ દૂર નીકળી ગયા. વખત ખૂબ વીતી ગયો. રાજાને ભૂખ પણ કકડીને લાગી હતી. તૃષાથી ગળું સુકાઈ ગયું હતું. સૂર્યના તાપે રાજાને હેરાનપરેશાન કરી નાંખ્યા હતા. ચારે બાજુ નજર નાંખતાં થોડા ઝુંપડા ઉપર દૃષ્ટિ પડી. મહારાજા ત્યાં ગયા. લોકો ભેગા થઈ ગયા. રાજાએ પાણી માગ્યું પણ એ જંગલી માનવીઓ પાણી કેને કહેવાય એમ સમજતા નહોતા. છેવટે રાજાએ ઇશારાથી સમજાવ્યું ત્યારે સમજ્યા.

આ આપણો આર્ય દેશ છે. એ આર્યદેશના રખારીઓમાં પણ આર્ય સંસ્કૃતિ હતી. દીન દુઃખીના દુઃખ દૂર કરવા, ભૂખ્યાને અન્ન આપવું, તરસ્યાને જળપાન કરાવવું એ તો આ દેશના માનવોમાં ગળથુંથીમાં મળેલા સંસ્કારો છે. જગતમાં ભલે અંધકાર વ્યાપેલો હોય પણ પોતાના ઓરડામાં જો નાનો દીપક પણ જ્વલંત હોય તો એ પણ પ્રકાશ પાથરે છે, માટે ચૈતન્યવાદી ભલે થોડા હોય પણ જો એ વાદને

દીપકની જેમ જ્વલંત રાખશે તો જરૂર અજ્ઞાનરૂપ અંધ-કારને હડસેલી મૂકશે. ચૈતન્યવાદ ગયો તો સમજો કે મુઠ્ઠા ને આપણામાં કંઈ જ ફરક નથી. પ્રાણના ભોગે પણ ચૈતન્યવાદ ટકાવે. એ આપણી પહેલી ફરજ છે. સાચા પ્રાણ છે. ચૈતન્યની માન્યતા વગરની શાંતિ એ મુઠ્ઠાની શાંતિ છે. મૂઠ્ઠીભર માનવો પણ જો ચૈતન્યવાદને વળગી રહેશે તો જડવાદમાં ઝૂકેલી આજની દુનિયા જ્યારે ભયંકર અંધકારમાં અથડાશે, પરસ્પર પાયમાલ થશે, લોહીની નદીઓ વહેશે ત્યારે તેઓ ભારે ઉપકારી થઈ પડશે અને સમજાવી શકશે કે શાંતિ, આખાદી કે સુખ જડવાદમાં અંશમાત્ર નથી પણ સાચી શાંતિ, તાત્ત્વિક સુખ ને આખાદી એ આત્મદશામાં રહેલી છે.

પેલા રખારીઓએ રાજનો સત્કાર કર્યો. સુખાસન ઉપર બેસાડી, પાણીના બદલે તાજી છાશ અને ગરમા-ગરમ સોગરો એટલે બાજરીનો રોટલો રાજની સમક્ષ ધર્યો. ભૂખ તો કકડી-ને લાગી હતી. સુકો રોટલો પણ ભૂખમાં મીઠો લાગે ત્યારે આ તો ગરમાગરમ રોટલો ને છાશ ? પછી પૂછવું શું ? રાજએ આકંઠ લોજન કર્યું. રાજને આ લોજનથી જે આનંદ આવ્યો તે આનંદ એના રાજમહેલમાં પણ આજ સુધી નહોતો આવ્યો કારણ કે આ ભૂખથી ખાવાનું હતું અને રોજ તો ભૂખ વગર જે આવે તે આપટવાનું હોય. વગર ભૂખે ખાવાથી અજીર્ણ-અપચો થાય. લોજન પચે નહિ એટલે અરુચિ રહે. પછી પરાણે ઠાંસવાનું હોય. એમ તો ગળે ઉતરે નહિ એટલે જોઈએ ચટણી-પટણી, સત્તર મશાલા. જીભના સ્વાદથી વધારે ખવાય. પછી લોટા ભરે, હાંકે, શ્વાસ ચઢે. પાન-સીગારેટ

વગર ચાલે નહિ-ભલે પછી છાતી ખળી જાય. ચા એક વાર નહિ પણ ઓછામાં ઓછા અડધો ડઝન કપ તો જોઈએ જ.

આપણા કચરાપટ્ટી ખોરાકે શરીરની શક્તિને ક્ષીણ કરી નાંખી. રોગો વધ્યા, ડોક્ટરોના ખરચા વધ્યા. કોડલીવર ઓઈલ જેવી અલક્ષ્ય દવાઓ ગટગટાવાનું મન થયું. આજના સિનેમા નાટકે, વિષયવિકારની ભાવનાને પ્રદીપ્ત કરી. આજની નાંવેલોએ જીવનને વિકૃત બનાવ્યું. આજના ભણતરે માણસને સ્વચ્છંદ બનાવ્યો. અનીતિ વધી એટલે ભાવનાઓ ખગડી....ધર્મકર્મને ભૂલ્યા....એકેક વસ્તુ આપણને પાયમાલ કરનાર છે પણ આંખ ક્યાં ઉઘડે છે? આજ તો દીવો લઈને ફૂલે પડવા જેવી સ્થિતિ થઈ છે.

રાજાને રખારીના ભોજનથી ભારે તૃપ્તિ થઈ. એ લોકોનો ઘણો ઉપકાર માન્યો. રાજા ત્યાંથી રવાના થાય છે. રવાના થતાં સૌને જણાવ્યું-અલ્યા ! ભાવનગર જાણો છો કે નહીં. ? હું ત્યાંનો રાજા છું. મારું નામ વિજયસિંહ છે. તમે જરૂર ભાવનગર આવજો. આવો ત્યારે મારું નામ પૂછી મારા મહેલમાં ઉતરજો. સમજ્યાને ? ઉપકારીને કેમ બૂલાય ? આ હતી આર્ય સંસ્કૃતિ. આજ તો ઉપકારીનો જ નાશ થાય છે. ઉપકારીઓ સામે ચેડા કાઢવામાં આવે છે. કૂતરા જેવું જીનવર પ્રાણી પણ વફાદાર હોય છે. માલીકનું રક્ષણ કરે છે ત્યારે આજનો માનવી ખાય એનું જ ખોદે છે. કેટલી નપાવટતા ?

મોટામાં મોટો ઉપકાર આપણા ઉપર દેવ, ગુરુ અને ધર્મનો છે. એને જ આપણે ભૂલી ગયા. એના સ્થાને આજે લક્ષ્મી

અને લલનાએ સ્થાન લીધું છે. પણ અંતે એ દગો આપનારી ચીજ છે એ વાત ન બૂલતા.

અલ્યા એા સિપાઈ, પેલો વિજયો ક્યાં છે ?

મહારાજ વિજયસિંહ ત્યાંથી પોતાના ગામ તરફ પાછા વળ્યા. થોડા દિવસો પછી પેલા ચાર રખારીઓ ભાવનગરમાં આવ્યા. પૂછતાં પૂછતાં રાજમહેલ પાસે આવી પહોંચ્યા. ત્યાં સિપાઈ ઊભો હતો એને પૂછ્યું—અલ્યા સિપાઈ ! પેલો વિજયો ક્યાં છે ? સિપાઈ તો સાંભળીને ચમક્યો. આ વળી ક્યાંના ગમાર છે ?

સિપાઈએ પૂછ્યું—તમે ક્યાંના છો ? તમારું નામ શું ? રખારીઓએ જવાબ આપ્યો. અમે બાબુના ગામડાના રખારી છીએ. એકનું નામ હલીયો છે, બીજાનું નામ ભલીયો, ત્રીજો કલીયો, અને ચોથો છે મલીયો. તારા રાજાએ કહ્યું હતું કે—ભાવનગર આવો ત્યારે રાજમહેલમાં આવજો. ક્યાં છે એ વિજયો ? અમે તો ખોળી—ખોળીને મરી ગયા.

સિપાઈએ જણ્યું કે—આમાં કંઈ ભેદ છે. રાજાની પાસે બધાયને હાજર કર્યા. રાજા જોઈને તરત ભેટી પડ્યો. બાબુ-બાબુના માણસોને ભારે આશ્ચર્ય થયું. આવા ગમારને વળી ભેટવાનું હોય !

રાજાએ એમને માટે લાખખોના ખર્ચે તાજેતરમાં બનાવેલા કાચમહેલમાં ઉતારેા આપ્યો.

ખલો મોટી ડાંગો મૂકીને આ તો હાલ્યા, આવ્યા, કાચ-મહેલમાં. ઉતર્યા પણ ચારે બાબુ ડાંગવાળા જ રખારી દેખાણા.

ઉપર રખારી, નીચે રખારી, જ્યાં જુઓ ત્યાં રખારી. અલ્યા અલીયા, માન ન માન, હગો. રાજાએ આપણને મારવા માટે આ બાજુ ગોઠવી લાગે છે. નહિ તો આટલા બધા રખારીને અહીં કેમ રાખ્યા છે ?

અલ્યા શું જુઓ છો. ઉઠાવો ડાંગ. એક પછી એકે ઉઠાવી ડાંગ. જ્યાં રખારી દેખાણુ ત્યાં ઠોકે રાખી. મૂખાઓને એ ખખર નથી કે અમારું જ પ્રતિબિંબ આ કાચમાં પડે છે. ચારે બાજુની ભીંતના કાચ તોડી નાંખ્યા. ઉપર-નીચે બધે જ ડાંગો મારી. ભાંગીને લુકો થઈ ગયો. એક બાજુ ઘડીયાળ-ટક-ટક-ટક કરતી હતી. પેલો અલીયો કહે-અલ્યા ભલીયા. આમાં કંઈક છે. સાળી ટક ટક કરે છે, ઠોક ડાંગ, શું જુઓ છે ? મારી ડાંગ. કર્યા ચૂરા. હાથ, મારા બેટા બધાયને ભગાડી મૂક્યા. એ વિજ્યાનાં ગમે તે દાનત હોય પણ આપણે ક્યાં કાચા છીએ ? કેમ અલ્યા કઢીયા.

અલ્યા કલીયા, આ લાકડા ભેગા કરીને ધૂણી ધખાવો ને ભરો ચલમો. હોકા લીધા હાથમાં. ગડડ-ગડડ ગટગટાવા લાગ્યા અને મૂછો પર હાથ ફેરવવા લાગ્યા.

સિંહાસન પર બેઠેલા રાજાએ વિચાર્યું: આ મારા પરમ ઉપકારી છે. એમને માટે મારી-માનીતી ખાસ વેશ્યા છે, એને ત્યાં મોકલું જેથી નાચ-ગાન કરી આ રખારીઓને ખુશ કરે.

રાજાને રાજમહેલમાં શી હકીકત બની છે એની હજી ખખર નહોતી પડી. દશ લાખના ખર્ચે બનાવેલો કાચમહેલ.

હજી તો વારતુ પણ નહોતું કર્યું પણ ઉપકારીઓના માટે એ રાજમહેલ તરત ખોલી દીધો.

આજ તો રાજમહેલ અને મોટા ખંગલાઓ ખહાર સાર્ધન ખોડે જેવા મળશે અને ખીજા શિકારી કૂતરા. લાખયું હશે રજવગર કોઈએ પ્રવેશ ન કરવો, 'No admision' બૂલેચૂકે કોઈ પ્રવેશ કરી દે તો પેલા કૂતરાઓ ફાડી જ ખાય. બિચારા ગરીબો તથા સામાન્ય માણસો તો ત્યાં જઈ શકે જ નહિ. ત્યાં જાય એમના જેવા લઠ્ઠાપઠ્ઠા. ખુરસીઓ ઉપર બેસે, છાપું હાથમાં લઈ આડી-અવળી માંડે. પેલા આવા ને પેલી આવી-રીલીઝન ઇઝ હમખૂ-જેમ આવે તેમ ખાકે. આ દશા છે આજના સુધારક વર્ગની.

સમજ્યાં ત્યાંથી સવાર.

આ તો રખારી. અજ્ઞાન જાત એને કંઈ જ્ઞાન-ભાન નહીં. એટલે આવો લાખખોની કિંમતનો મહેલ પણ તોડી નાંખે. પણ આપણે જરા વિચારો, આજે આપણે શું કરી રહ્યા છીએ ? માનવદેહરૂપ સુંદર કાચમહેલ તોડી રહ્યા છીએ, જડ પદાર્થોની પાછળ પાગલ બની જીવનને ખરબાદ કરી રહ્યા છીએ. જ્યાં દેવું બેઠયે ત્યાં લેવાની ભાવના થાય છે. દાનને ભૂંડ્યા, સંબ્રહ-ખોરી વધી. કોઠી ભરવાનું જ કામ રાખ્યું-ભલે પછી દિવસ હોય કે રાત, ભક્ષ્ય હોય કે અભક્ષ્ય. બે વાર નહિ પણ ચાર-છ વાર-વિષયવિકારની ધૂન લાગી જ્યાં ત્યાં ભટકવાનું-આ શું છે ? આ છે જડવાદની છાયા.

હવે પેલા રખારીઓને સંભાળીએ. રાજાએ ઉપકારી સમજીને ચેલા મહેમાનો માટે ખાસ પ્રસિદ્ધ વેશ્યાને કાચ મહેલમાં

મોકલી. વેશ્યા સમજ કોઈ મોટા મહેમાન લાગે છે, નહિતર રાજા શાના મોકલે ? એણે તો કાચમહેલમાં જઈ આલાપ શરૂ કર્યા—આ—આ—આ—ઈ—ઈ—ઈ—નરગા—સારંગી અને વિવિધ—વાદ્યોના મધુર ધ્વનિ થવા લાગ્યા. વેશ્યા રસમાં ચઢી. એણે તો એવો સુંદર આલાપ આપ્યો ને નાચ શરૂ કર્યો. આ તરફ અલીયો કહે અલ્યા લલીયા, આ શું ? આ ખીચારીને બહુ દુઃખ લાગે છે, ખીચારી રાડો પાડે છે. આપણે એનું દુઃખ મટાડવું જોઈએ. આપણી પાડી જ્યારે રાડો પાડતી હતી ત્યારે લોહાના તવેથાને ગરમ કરી જ્યારે દામ દીધો ત્યારે એનો રોગ ગયો. આ ખીચારી આપણી પાસે આવી છે તો જરૂર એનું દુઃખ દૂર કરવું જોઈએ.

કરો તૈયારી. અલ્યા હલીયા, તું આ લોહાના સળીયાને—ગરમ કર—જલ્દી કર; નહિ તો પાછી આ ભાગી જશે.

વેશ્યા તો ઊંચા ઊંચા આલાપ આપે છે, ગાય છે ને નાચે છે. અલીયો કલીયાને કહે આને ધનુર થયો છે, ધનુર. બસ જલ્દી કરો. કર્યો ગરમ તવેથો. એક જણે પકડી રાખી. એકે નરગા—વાળાને અને ખીજાએ સારંગીવાળાને પકડી રાખ્યો. એક જણે લાલચોળ તવેથો હાથમાં લીધો અને વેશ્યાને ગળે ચાંપી દીધો. વેશ્યા તો ખીચારી રાડ પાડવા લાગી. બાપ રે મરી ગઈ.

અરે રાંડ, રડ મા, તારું ઉમરજનનું દુઃખ ગયું સમજ. લાવ ખીજે ચાંપવા દે. બાપ રે મરી ગઈ એમ રાડ પાડે છે બે પેલાએ ખીજે ચાંપી દીધો. વેશ્યાનું તો આવી બન્યું. પેલાઓને છોડી વેશ્યા તો ચુકી વાળી રાડ પાડતી ભાગી. રાજા પ્રાસે

આવીને ક્યો પોકાર: મહારાજ ! જીલમ ! જીલમ ! જીલમ !
મને તો જીવતી બાળી નાંખી, એટલામાં મહેલના રક્ષકે કાચ-
મહેલનો બૂકો થઈ ગયાના સમાચાર આપ્યા. રાજા તો આશ્ચર્ય
જ બની ગયો.

પણ થાય શું ? આ તો ઉપકારી હતા. રાજા મૌન રહ્યો-
રાજાને હવે ખબર પડી કે મહેમાનગીરી પણ માણસ જોઈને
કરવી જોઈએ. ખીચારી વેશ્યા નાહક હેરાન થઈ. રાજા ન્યાયી
હતો. વેશ્યાને સમજવી ઈનામ આપી ખુશ કરી.

રખારીઓને બોલાવ્યા. એ તો મૂંઝે મરડતા હસતા-હસતા
રાજાની સામે બેઠા, કારણ કે બહાદુરીનું કામ કરીને આવ્યા
છે ને ! એક બોલ્યો: મહારાજ, પેલી રાંડનું દબ મટાડી દીધું
ત્યારે બીજો બોલ્યો-અલ્યા વિજયા, કાચ મહેલમાં કઈક ડાંગ-
વાળા લેગા થયા હતા. બધાયને ક્યાં લોંચ લેગા....બોલીને
મૂંઝે હાથ ફેરવવા લાગ્યા.

રાજાએ ડહાપણ વાપરી, બે પાંચ મણ અનાજના પોટલા
ખાંધી આપ્યા અને કહ્યું કે-લઈ જાઓ. ગાડા ભરીને બીજું
જોઈએ તો લઈ જાઓ.

રખારીઓ તો ખુશ ખુશ થઈને પરસ્પર બોલવા લાગ્યા:
અલ્યા, વિજયો સારો છે હાં, જીવોને કેટલું અનાજ આપ્યું.
રોટલા ને છાશના એક વખતના ઉપકારનો આ રીતે રાજાએ
સત્કાર કર્યો.

આ દૃષ્ટાંતથી એ સમજવાનું છે કે-આપણા દેશમાં પ્રાચીન
કાળમાં આર્ય સંસ્કૃતિ કેવી પ્રસરેલી હતી કે ગમાર માણસો

પણ ભૂખ્યાને અન્ન અને તરસ્યાને પાણી આપવાનું નહોતા ચૂકતા. કૃતજ્ઞતા પણ કેવી અજબ હતી કે ઉપકારીનો ઉપકાર કદી પણ ભૂલાતો નહોતો.

આપણા પ્રસ્તુત-ચૈતન્યવાદના વિષયમાં આ દષ્ટાંતથી એ સાર લેવાનો છે કે-આત્મા ચૈતન્યવાદને ભૂલીને જડવાદમાં એટલો બધો લીન થઈ ગયો છે કે પોતાનું સાચું સ્વરૂપ પીછાણી શકતો નથી, જડ ચીજોને પોતાની માને છે અને પોતાના દર્શન જ્ઞાન આશિરૂપી ગુણોના મહેલને પેલા રખારી-ઓની જેમ પોતાના હાથે જ તોડી નાંખે છે. અને દુનિયાના વિષયજન્ય સુખોરૂપી થોડા અનાજના ઢગલાથી રાજી રાજી થાય છે અને મલકાય છે. તેના લીધે આત્મા પોતાનું શ્રેય સાધી શકતો નથી, માટે ચૈતન્યવાદને સમજો. આત્માના ગુણોને પારખો, આત્મસ્વભાવમાં રમણતા ધારણ કરો, જડ ચીજોના મોહમાં જીવનને નાહક ખરબાદ ન કરો. ક્ષણવિનાશી તુચ્છ વિષયવિકારોમાં ભવ હારી ન જતાં-જીવનને ખરબાદ ન કરતાં પરમાત્મા જિનેશ્વરદેવના સિદ્ધાંત સુજબ જ્ઞાન અને ક્રિયામાં લીન બની અને મુક્તિના અનંત સુખના ભોક્તા બનો એ જ અભિલાષ સાથે આજનું વ્યાખ્યાન સમાપ્ત કરવામાં આવે છે.

શું આપશો ?

ચરાચર વિશ્વમાં અનેક પ્રકારના માણસો વસે છે, ઉદાર આત્માઓ પોતાની લક્ષ્મીને સુપાત્રમાં ખર્ચી લક્ષ્મીને સાર્થક કરે છે, લક્ષ્મીનો હ્લાવો લે છે.

એક કવિ કહે છે કે—ભીખારીઓ ભીખ નથી માંગતા પણ આપણુ ને શીખ આપે છે: હે લોકો ! તમે આપો આપો. અમારી પાસે પણ એક વખત લક્ષ્મી હતી પણ અભિમાનમાં અડ્ડડ બની ફૂકડ થઇને ગિયું મુખ કરી ચાલતા હતા. દીન-અનાથ માનવો તરફ નજર પણ નહોતા નાંખતા જેથી આજ અમારી આ દશા છે કે-ધેર ધેર ચપણીયું લઇને ભીખ માંગવા છતાં લોકો અમને ભીખ તો ઠીક પણ બે મીઠા શબ્દોય નથી આપતા, નથી આપ્યાતું કૃણ અમને પ્રલક્ષ જેમ દ્યો. તમે પણ છતી લક્ષ્મીએ દીન-અનાથનો ઉદ્ધાર નહિ કરો તો તમારી પણ આ જ દશા થવાની છે; માટે હે લોકો ! આપો-આપો.

પૂર્વ કર્મના યોગે બિચારા દીન-અનાથ આત્માઓ ધેર ધેર ભીખ માંગતા ફરે છે. કંઈક ઉદારાત્માઓ પાછ-પછસો આપી એની કકળતી આંતરડી ઠારે છે, તો કાંઈ ગાળ આપે છે.

વાત પણ ખરી જ છે ને ! જેની પાસે જે હોય તે આપે. જગતમાં અવિવિધમાન-અછતી વસ્તુને કાંઈ પણ વ્યક્તિ આપતી નથી. જેની પાસે ગાળોનો ભંડાર ભરેલો છે એમાંથી એ બિચારો બે ચાર ગાળ આપે એમાં નવાઈ નથી.

માનવે માનવતા મૂકી ખરેખર દાનવતાને આવકારી છે. એ બિચારા દુઃખી પ્રાણીઓને શું આપણે મીઠી વાણીરૂપ પાણી પણ પાઈ શકતા નથી ! બુદ્ધિનિધાનો ! વિચારો વિચારો ! ત્યારે શું આપશો ? બે મીઠા શબ્દો પણ આપી છૂટજો; કૃપણ ન બનતા; છેવટે ગાળોથી તો ન જ નવાજતા.

કાગા કીસકા ધન હરે ? કોયલ કીસકુ હેત ?

મીઠી વાણી બોલકે, જગ અપના કર લેત.

મુદ્રક : શાહ ગુલાબચંદ લલ્લુભાઈ, શ્રી મહોદય પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ-ભાવનગર.

ઉન્નતિ ક્યારે

આપણા અધઃપતનનું મુખ્ય કારણ એક
ખીજના ઉત્કર્ષને જોઈ શકતા નથી, પણ
આપણને અણગમો છૂટે છે અને મુખ્ય
નામના કે તારીફ સાંભળતા જાણે આપણા ડાંગના ગરમ રાત્રી
રેડાનું હોય તેવી દશા આપણે અનુભવીએ છીએ.

ચાહે તવંગર હોય કે ગરીબ હોય, આગેવાન હોય કે સામાન્ય
હોય, સાધુ હોય કે ગૃહસ્થ હોય, અભણ હોય કે પછી ભણેલો હોય,
પરંતુ સૌ કોઈ જ્યારે પોતાના તરફ દૃષ્ટિ નાખતા શીખશે ત્યારે જ
તે આત્મવિકાસને સાધી શકશે.

પહેલાં હું કેવો છું એ તપાસો. પછી પારકાની પંચાતમાં પડો.
હું કેવો છું એનો વિચાર પ્રત્યેક આત્માએ પ્રત્યેક પળે કરવો ધરે છે.
આંખ હંમેશાં બહાર જુએ છે પણ પોતાની આંખમાં-ક્યારે કે મેલ છે
તેને તે જોઈ શકતી નથી. એવી જ રીતે આપણે પણ 'તે આવો છે,
અમુક તેવો છે' એમ ઝટ અભિપ્રાય આપી દબાવે છીએ, પણ હું કેવો
છું? મારામાં કેટલી ઉણપ-ખામી છે? મેં મારા આત્માનો કેટલો
વિકાસ સાધ્યો છે? એનો આપણે તલમાત્ર વિચાર કરતા નથી અને
ખીજના નાના-સરખા દોષોને-દૂષણોને પહાડ જેવડા મોટા કરીને
જગતના યોગાનમાં મૂકવા તૈયાર થઈએ છીએ. આ આગળ કેમ
વધ્યો? આની ખ્યાતિ કેમ થાય છે? કેમ એ હેઠો પડે? એ માટે
આપણે છૂપા-છૂપા પણ અનેક પ્રયત્નો કરીએ છીએ. તેજોદ્રોષ ને
ઘણાવૃત્તિ આપણામાં મોટે ભાગે આજે ધર કરી ગઈ છે.

એ અધમવૃત્તિ ત્યારે જ ટળે કે જ્યારે આપણે અંતરૂદ્ધિને
કેળવીશું. આત્મલક્ષી બનીશું. ખીજના તરફ દૃષ્ટિપાત ન કરતા
હું કેવો છું એનો વિચાર કરતા શીખીશું ત્યારે જ આપણું અધઃ-
પતન અટકશે અને સાચી ઉન્નતિ થઈ શકશે. 'કીર્તિ'